

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Культурно-мистецькі товариства в Україні

(20-30-ті роки ХХ століття)»

Виконала: студентка ІV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Еткало Ярослава Андріївна

Керівник: к. і. н., доц.
Павлова Ольга Григорівна

Рецензент: к. і. н., доц.
Кісельова Юлія Анатоліївна

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРМУ – Асоціація революційного мистецтва України

Аспанфут – Асоціація панфутуристів

ВАПЛІТЕ – Вільна академія пролетарської літератури

ВУАПП – Всеукраїнська асоціація пролетарських письменників

ЛКСМУ – Ленінська Комуністична Спілка Молоді України

НЕП – Нова економічна політика

НКО – Народним комісаріатом освіти

Пролеткульт – пролетарська культура (культурна політика більшовицького уряду на чолі з Леніним у перші роки радянської влади)

ПРОЛІТФРОНТ – Пролетарський літературний фронт

РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)

СВУ – Союз Визволення України

ТУНТКП – Товариство українських наукових, технічних та культурних працівників

УІЖ – Український історичний журнал

УКОТ – Українське культурно-освітнє товариство

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УТОДІК – Українське товариство драматургів і композиторів

ЦК ВКП(б) – Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу (більшовиків)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТОВАРИСТВА В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ	14
1.1. Соціально-політичні умови розвитку культурно-мистецьких товариств в Україні.....	14
1.2. Історичний розвиток культурно-мистецьких товариств у 20-30-х роках XX ст.....	21
1.3. Ідеологічні основи та організаційна структура культурно-мистецьких товариств.....	27
1.4. Роль культурно-мистецьких товариств у формуванні культурної та національної ідентичності.....	33
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСЬ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ У 20-30-ТІ РОКИ XX СТ. ТА ЇХ ВПЛИВ НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК	44
2.1. Товариства модерністського спрямування.....	47
2.2. Товариства соціального та народного спрямування.....	53
2.3. Театральні товариства	64
2.4. Специфіка розвитку культурно-мистецьких товариств у різних регіонах України	67
2.5. Вплив культурно-мистецьких товариств на культурний розвиток та національну ідентичність.....	75
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	83
ДОДАТКИ	91
РЕЗЮМЕ	107

ВСТУП

Актуальність дослідження: Дослідження культурно-мистецьких товариств в Україні 20-30-х років ХХ століття є важливим кроком до розуміння процесів національного, культурного та суспільного розвитку. Цей період охоплює добу українізації, масштабні соціально-політичні трансформації, а також хвилю культурного піднесення, яке змінило не лише мистецький ландшафт України, а й загалом вплинуло на становлення української національної ідентичності. Культурно-мистецькі товариства, такі як «Гарт», «ВАПЛІТЕ», «Березіль», «Просвіта», «Січ», а також численні регіональні організації в різних куточках України, виконували ключову роль у популяризації української мови, літератури, мистецтва, театру, музики та освітньої діяльності. Вони ставали майданчиками для творчого самовираження, взаємодії інтелігенції та формування національної свідомості. Наукова актуальність теми полягає в необхідності глибшого осмислення ролі цих товариств у складних умовах ідеологічного тиску, що супроводжувався процесами українізації, а згодом репресій. Особливо важливо дослідити не лише досягнення товариств, але й ті виклики, з якими вони стикалися, адже це дає змогу краще зрозуміти процеси становлення української культури в умовах тоталітарного режиму. Суспільно-політична актуальність теми полягає в її зв'язку з сучасністю: уроки діяльності культурно-мистецьких товариств залишаються важливими для формування національної політики у сфері культури, збереження історичної пам'яті та підтримки і популяризації культурної спадщини. Ці уроки набувають особливого значення в умовах сучасних викликів для національної безпеки та самовизначення.

Об'єкт дослідження: Культурно-мистецькі товариства України 20-30-х років ХХ століття як явище національної культури.

Предмет дослідження: Процес становлення, організаційна структура, ідеологія, напрями діяльності, а також вплив цих товариств на формування культурної та національної ідентичності в Україні.

Хронологічні межі: Хронологічні межі охоплюють період з 1920 до 1939 роки. Цей період включає активну діяльність товариств в умовах українізації, а також їх трансформацію та згорання під впливом репресивної політики радянської влади наприкінці 1930-х років.

Територіальні межі: Територіальні межі охоплюють всю Україну, включаючи східні, центральні, південні та західні регіони, які в цей період перебували під різними політичними юрисдикціями – Радянського Союзу, Польщі, Румунії та Чехословаччини. Такий підхід дозволяє розкрити вплив регіональної специфіки на діяльність культурно-мистецьких товариств, а також провести порівняльний аналіз їх функціонування в різних умовах.

Історіографія: Історіографія, присвячена культурно-мистецьким товариствам України 20–30-х років ХХ століття, демонструє широкий спектр дослідницьких підходів – від радянських ідеологічних інтерпретацій до сучасного критичного, міждисциплінарного осмислення цієї теми в працях пострадянських, західних і діаспорних авторів. Така різноманітність поглядів дає змогу не лише реконструювати події культурного життя означеного періоду, але й глибше осмислити їх у контексті модернізації, ідеологічного контролю, процесів формування культурної ідентичності та інтелектуального опору тоталітарному режиму.

Період радянської історіографії вирізнявся жорсткою ідеологічною заангажованістю. Основна увага зосереджувалась на підкресленні позитивної ролі радянської культурної політики, а діяльність культурно-мистецьких товариств оцінювалась як частина побудови «соціалістичної культури». Репресії, внутрішні конфлікти та спроби національного самовираження здебільшого замовчувались або подані у спрощеній формі. Одним із перших ґрунтовних досліджень стала праця В. І. Скрипника «Пролетарська культура в Україні»¹, де автор акцентував увагу на діяльності організацій «Плуг» та «Гарт», трактуючи їх як провідників радянської ідеології. Водночас

---

¹ Скрипник В. І. Статті й промови. Том 1. Пролетарська революція на Україні. Харків: Пролетар, 1930. 246 с. С. 49.

ігнорувалися національно-культурні та інтелектуальні пошуки їхніх учасників. У багатотомному виданні «Історія української радянської культури» за редакцією І. Крип'якевича¹ висвітлення діяльності таких об'єднань як «ВАПЛІТЕ» і «Березіль» відбувалося з позицій партійної лояльності, без глибшого аналізу внутрішніх суперечностей чи репресій. Відносно об'єктивні фактичні матеріали у радянських працях часто подавалися під кутом офіційної доктрини. Аналогічний підхід характерний для праці О. М. Лопухова «Спілка художників України: історія та сучасність»², де еволюція мистецьких форм інтерпретується як поступ до соцреалізму. Така уніфікація мислення не дозволяла побачити багатогранність культурного середовища 1920–30-х років.

У радянській історіографії В. Іваненко досліджував соціокультурні процеси в українській літературі 1920–1930-х років, зокрема в монографії «Українська література 1920–1930-х років», акцентуючи увагу на впливі офіційної цензури на розвиток культурно-мистецьких товариств³. О. Козловський у своїх працях, зокрема в «Теоретичних основах радянської літератури», розглядав діяльність об'єднань «ВАПЛІТЕ» і «Музагет» як етап формування пролетарської культури, при цьому ігноруючи модерністські та національні пошуки їх учасників⁴. У фундаментальному дослідженні «Мистецькі угруповання України 1920–1930-х років» І. Пащенко підкреслював внутрішні конфлікти та репресії в культурних товариствах, проте залишався в рамках офіційної ідеології, відображаючи домінуючу концепцію перемоги соціалістичної культури⁵. Інші радянські дослідники, як В. Сидоренко та Л. Морозова, у своїх працях 1960–1980-х років зосереджувалися на

---

¹ Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. Київ: Либідь, 2002. 656 с.

² Лопухов О. М. Спілка художників України // Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан, 1983. С. 461.

³ Іваненко В. І. Українська література 1920–1930-х років: Монографія. Київ: Наукова думка, 1985. 312 с.

⁴ Козловський О. М. Теоретичні основи радянської літератури: Монографія. Харків: Видавництво Харківського університету, 1972. 248 с.

⁵ Пащенко І. П. Мистецькі угруповання України 1920–1930-х років: Монографія. Київ: Наукова думка, 1980. 295 с.

фактографії, часто підкреслюючи партійну орієнтацію, що обмежувала глибину аналізу багатогранності культурного процесу¹.

Із початку 1990-х років відбулося переосмислення ролі культурно-мистецьких організацій в історії України. Сучасні українські історики почали використовувати міждисциплінарні методи, що дозволили розглядати ці товариства як самостійних агентів культурного розвитку. Зокрема, Олена Дзюба у своїй праці «Культурно-мистецькі товариства України 20-30-х років ХХ століття»² акцентує увагу на гендерному аспекті, ролі жінок у культурних процесах, функціонуванні «Просвіти» і театральних студій, а також взаємозв'язку між культурною діяльністю й українізацією. Вона також досліджує вплив товариств на розвиток української мови, театру, літератури та інших сфер культури. Михайло Журба³ у своїх монографіях аналізує програмні принципи та ідеї культурно-мистецьких об'єднань, таких як «ВАПЛІТЕ», «Березіль» і «Просвіта». Його дослідження вирізняються акцентом на культурній автономії та боротьбі за національну ідентичність у складних умовах ідеологічного контролю. Дмитро Бачинський⁴ у роботі «Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х – початку 1930-х років» аналізує взаємовідносини між культурно-мистецькими товариствами та державними органами. Він наголошує на амбівалентному характері політики українізації, яка з одного боку стимулювала розвиток культури, а з іншого – використовувалася для посилення контролю над інтелігенцією. Були вивчені та використані відеоматеріали Катерини Лепської⁵, яка вивчає вплив культурно-мистецьких товариств на розвиток української літератури та мистецтва.

Дослідження українських культурно-мистецьких товариств західними науковцями дозволили розширити розуміння їхньої ролі у формуванні

¹ Сидоренко В. В., Морозова Л. П. Радянська література та культура України у 1960–1980-х роках: Статті і матеріали. Харків: Прапор, 1987. 340 с.

² Дзюба О. Історія української культури: У 5 томах. Том 3. Київ, 2003. 864 с.

³ Журба М. А. Громадські об'єднання національних меншин в антиселянських акціях (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. Київ, 2001. Вип. 16. С. 114–120.

⁴ Бачинський Д. Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х - поч. 30-х рр. : історіографія питання // УІЖ. К., 2007. С. 309 - 323.

⁵ Літературні угруповання першої половини 20-го століття / Катерина Лепська, 2016. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VF58pszwMQc> (дата звернення 27.02.2025)

національної ідентичності. Такі дослідники, як Тімоті Снайдер «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіним»¹, аналізують політичний і культурний контекст, у якому діяли товариства, зокрема вплив репресій на творчий потенціал митців. Террі Мартін у своїй праці «Імперія позитивної дискримінації: Нації та націоналізм у СРСР, 1923–1939»² розглядає політику коренізації, вказуючи на її подвійний вплив на розвиток культурної автономії та централізованого контролю. Роботи української діаспори, такі як праці Миколи Шкандрія «Модерністи, марксистки та нація: Українська літературна дискусія 1920-х років»³, акцентують увагу на творчих пошуках і суперечностях митців, які намагалися поєднати національні ідеали з вимогами радянської влади.

Сучасна історіографія все більше звертається до мультидисциплінарного аналізу, використовуючи підходи соціології, культурології та політичної історії. Суттєвим доповненням є праці міжнародних дослідників, таких як Енн Епплбаум «Червоний голод: Війна Сталіна проти України»⁴, яка показує вплив сталінських репресій на культурну еліту України.

Отже, історіографія теми культурно-мистецьких товариств України 20–30-х років ХХ століття є різноплановою та багатогранною, охоплюючи як радянські ідеологічно забарвлені дослідження, так і сучасні міждисциплінарні підходи, які дають змогу глибше осмислити складність культурних процесів того часу. Особливе значення мають монографії та наукові статті, серед яких чільне місце належить дослідженню «Культурно-мистецькі товариства: український досвід 20-30-х років ХХ століття» (упоряд. Г. М. Голуб, Т. М. Давидова, Л. Г. Левитас), де докладно висвітлюється діяльність організацій, їхні програми, принципи та вплив на розвиток української культури. Важливим для розуміння культурних процесів є також внесок

---

¹ Timothy Snyder. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York: Basic Books, 2010. – 524 p.

² James E. Mace. *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*. – Harvard Series in Ukrainian Studies, Cambridge, 1983. – 344 p.

³ Myroslav Shkandrij. *Modernists, Marxists and the Nation: The Ukrainian Literary Discussion of the 1920s*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1992. – 265 p.

⁴ Anne Applebaum. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. New York: Doubleday, 2017. – 464 p.

Михайла Журби та Дмитра Бачинського, які аналізують взаємодію культурно-мистецьких товариств із державними органами та вплив політики українізації на національну культуру, підкреслюючи не лише ідеї культурної автономії, а й внутрішні конфлікти, що виникали під тиском сталінського режиму. Олена Дзюба вносить значний вклад в розвиток теми, звертаючи увагу на гендерний аспект культурної діяльності, досліджуючи роль жінок у формуванні національної ідентичності через мистецтво, літературу та театр. Ця комплексна історіографічна база є ключовою для подальшого глибокого дослідження культурно-мистецьких товариств у контексті української історії.

Аналіз джерел: Аналіз джерел, використаних у дипломній роботі, показує широкий спектр дослідницьких матеріалів, які дозволяють всебічно охопити тему дослідження. Основним джерелом для вивчення культурно-мистецьких процесів того часу є періодична преса, яка виступає не тільки важливим інструментом для вивчення повсякденного життя в Україні, але й відображає взаємодію культурних ініціатив з політичними реаліями. У дослідженні було використано газети та журнали, зокрема «Мистецтво», «Просвіта», «Хата», та інші, які висвітлювали культурне життя України, а також репресії, що чинилися щодо культурних організацій та їхніх діячів під час сталінської епохи. Періодична преса дозволяє реконструювати не лише культурні події, але й соціальні та політичні зміни, що відбувалися в Україні в 1920-30-х роках. Зокрема, газети, як-от «Південний край» та «Харківські губерньські відомості», пропонують відомості про значущі культурні події, виставки, театральні постановки, а також свідчення того, як культурно-мистецькі товариства взаємодіяли з офіційною радянською ідеологією.

Не менш важливими є матеріали, що містять обкладинки українських журналів, що виходили в середині 1930-х років, зокрема ті, що стосуються просвітницької діяльності. Ці журнали не лише висвітлюють культурні досягнення, але й демонструють, як культура була використана для пропаганди ідеології, важливої для формування національної ідентичності у радянській Україні. Вони слугують доказом того, як культурні продукти не тільки

відображали, а й активно формували політичну та соціальну реальність того часу.

Також було використано матеріали з електронних ресурсів, які містять первинні документи, візуальні джерела та усні свідчення. Наприклад, у базі Encyclopedia of Ukraine¹ подано цифрові копії джерел, що дають змогу осучаснити та поглибити розуміння культурних процесів міжвоєнного періоду. Такі електронні архіви стають усе важливішими для історичних досліджень, особливо за умов обмеженого доступу до паперових фондів.

Додатки до роботи включають широке коло джерел, які охоплюють як візуальні, так і текстові матеріали, що дозволяють не тільки проаналізувати конкретні культурно-мистецькі товариства, але й розширюють уявлення про культурне життя в Україні того часу. Серед текстових джерел особливо важливими є матеріали, які стосуються діяльності конкретних культурно-мистецьких об'єднань, таких як «ВАПЛІТЕ», «Плуг» та «Гарт». Дані додатки містять інформацію про членів цих товариств, їхні програмні принципи та основні культурні ініціативи, що дозволяє з'ясувати, як ці організації впливали на розвиток української культури та яку роль відігравали в умовах радянської політики. Такий матеріал дає можливість глибше проаналізувати внутрішню структуру цих товариств, їхні зв'язки з іншими культурними об'єднаннями та їхній вплив на культурне життя на місцях. Додатково важливими є візуальні матеріали, які надають значну інформацію про культурні процеси того часу. Зокрема, фотографії, що зображають культурні та соціальні події, як-от обеліски, пов'язані з радянською революцією, а також збирання книжок для сільських бібліотек чи зображення людей, які читають газети, є цінними джерелами для розуміння того, як культура ставала частиною повсякденного життя. Такі візуальні джерела допомагають вивчити, як культурні ініціативи підтримувалися на рівні масових кампаній, що були характерні для радянського періоду, і як ці кампанії впливали на формування колективної свідомості.

---

¹ Encyclopedia of Ukraine. Internet Encyclopedia of Ukraine. Canadian Institute of Ukrainian Studies. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com> (дата звернення: 19.03.2025).

Окремі матеріали також присвячені фізкультурним заняттям у школах та іншим освітнім ініціативам, що відображають спроби радянської влади через культурні і фізкультурні програми формувати нову радянську людину. Вивчення цих ініціатив через візуальні джерела, а також через статті, дозволяє з'ясувати важливість ідеологічного впливу в культурній політиці, що був спрямований не тільки на мистецтво, а й на освіту та фізичне виховання.

Усі ці джерела дозволяють комплексно розглянути діяльність культурно-мистецьких товариств, їхню роль у формуванні національної ідентичності та їхній вплив на розвиток української культури в складних політичних умовах 20-30-х років ХХ століття. Вони сприяють розумінню того, як ці товариства намагалися поєднувати радянську ідеологію з національними культурними традиціями, а також як вони взаємодіяли з репресивною політикою сталінського режиму. Для подальших досліджень важливим є розширення джерельної бази, зокрема використання нових архівних матеріалів і особистих свідчень, які дозволять глибше зрозуміти ці процеси і їхній вплив на культурне середовище України.

Мета: Полягає в комплексному аналізі культурно-мистецьких об'єднань, що функціонували в Україні в період 20-30-х років ХХ століття, їхній ролі у формуванні національної ідентичності, розвитку культури та взаємодії з соціально-політичними процесами. Особливу увагу слід приділити дослідженню того, як ці товариства стали важливими осередками культурної та національної ідентифікації в умовах тоталітарного режиму, досліджуючи їх вплив на різні сфери культурного життя України, зокрема на розвиток літератури, театру, образотворчого мистецтва, музики та інших культурних напрямів.

Завдання: У межах реалізації поставленої мети дипломної роботи визначено низку конкретних завдань, що забезпечують комплексне вивчення теми.

- Насамперед важливо проаналізувати організаційну структуру та форми діяльності культурно-мистецьких товариств, які функціонували в Україні у

20–30-х роках ХХ століття. Вивчення цих аспектів дозволяє простежити механізми їхнього створення, внутрішнього управління та взаємодії з зовнішнім середовищем.

- Окремої уваги потребує дослідження програмних засад і ідейної спрямованості діяльності товариств, що відображали не лише творче бачення їхніх учасників, але й відповідали політичним і культурним викликам епохи. Важливим завданням є встановлення того, яким чином ці організації впливали на культурний ландшафт України в умовах радянської влади та ідеологічного контролю, а також які наслідки мали репресивні заходи держави щодо незалежних творчих ініціатив.
- Важливо розглянути взаємодію культурно-мистецьких товариств із політикою українізації, їхню участь у процесі формування національної свідомості через художні, літературні та освітні проекти.
- Також потребує аналізу творча діяльність видатних діячів, таких як Микола Хвильовий, Юрій Яновський, Іван Дніпровський та інші, що дозволяє окреслити інтелектуальні пошуки доби та стратегії збереження культурної ідентичності в умовах ідеологічного тиску.
- Необхідно охарактеризувати матеріально-організаційні засади функціонування цих товариств: джерела фінансування, способи організації культурних заходів, публікацій, виставок тощо. Це дає змогу оцінити ступінь їхньої автономності від держави та здатність мобілізувати ресурси для реалізації своїх ідей.

Значущим аспектом є дослідження соціокультурних наслідків діяльності культурно-мистецьких організацій, зокрема їхнього впливу на формування національної свідомості та збереження української культурної традиції. Аналіз того, як ці організації, попри тиск з боку радянської влади, залишались осередками культурного спротиву й ініціативи, дозволяє осмислити їхній внесок у процеси національного самоусвідомлення. Водночас у роботі досліджується, яким чином культурні ініціативи використовувались як

інструмент державної пропаганди, що особливо актуалізується в контексті репресій і згортання діяльності товариств наприкінці 1930-х років.

Наукова новизна: Наукова новизна дипломної роботи полягає в комплексному аналізі культурно-мистецьких товариств України 20-30-х років ХХ століття, що дозволяє по-новому оцінити їхній вплив на розвиток української культури, формування національної ідентичності та взаємодію з політичними і соціальними процесами того часу. У рамках цього дослідження здійснено поглиблений аналіз культурно-мистецьких об'єднань через призму їхньої діяльності в умовах радянської влади, що дозволяє відкрити нові аспекти функціонування цих організацій в умовах тоталітарного режиму. Особливістю роботи є те, що в ній здійснено вперше всебічний аналіз внутрішніх програмних ідей та організаційних структур культурно-мистецьких товариств, який раніше в історіографії не отримував достатньо уваги. Зокрема, аналізуємо, як ці товариства, з одного боку, відображали ідеї національного відродження, а з іншого – зазнавали впливу радянської ідеології. Розглядається, як взаємодія між творчими ініціативами митців і політичною владою формувала культурний ландшафт України в період політики українізації, а також те, як культурні об'єднання намагалися зберегти національну ідентичність в умовах репресій. В рамках цієї роботи вперше також детально досліджується соціокультурний вплив діяльності культурно-мистецьких об'єднань на суспільство, особливо на інтелігенцію, молодь та ширшу аудиторію. Новизна цієї роботи полягає в її всебічному підході до вивчення культурно-мистецьких товариств, що дозволяє поєднати вивчення соціально-політичних, культурних та економічних аспектів їхньої діяльності. Дослідження дає можливість глибше зрозуміти роль цих організацій в культурному та соціальному контексті періоду 20-30-х років ХХ століття, а також виявити вплив культурної політики на розвиток української національної ідентичності в умовах тоталітарного режиму.

Структура бакалаврської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку джерел та літератури, додатків та резюме.

РОЗДІЛ 1.

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТОВАРИСТВА В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

1.1. Соціально-політичні умови розвитку культурно-мистецьких товариств в Україні.

Розвиток культурно-мистецьких товариств в Україні у 1920–1930-х роках був тісно пов'язаний із політичними і соціально-економічними процесами, що відбувалися в цей період. Ці товариства відігравали важливу роль у формуванні національної свідомості, збереженні культури та розвитку мистецької спадщини українського народу. Умови їхнього розвитку визначалися низкою факторів: від політичної стабільності чи нестабільності, впливу радянської ідеології, до економічних викликів і демографічних змін.

Культурні процеси в Україні в період 1920-х років розгорталися на тлі кардинальних суспільно-політичних змін. Після розпаду Російської імперії і створення Української Народної Республіки національна культура вперше за багато років отримала можливість для вільного розвитку. У цей період культурно-мистецькі товариства активно сприяли формуванню національної ідентичності, використовуючи нові можливості для розвитку української мови, літератури, театру, образотворчого мистецтва. Однак політична нестабільність, війна і подальше входження України до складу СРСР у 1921 році суттєво змінили вектор культурного життя.¹

На початку 1920-х років, в умовах політики українізації, що стала частиною більш широкої радянської стратегії коренізації, українські культурно-мистецькі товариства знайшли нові можливості для розвитку. Попри те, що реальна політична влада в Україні залишалася в руках російських комуністів, поступова підтримка української культури сприяла зростанню національної

---

¹ Висоцький О. Ю. Історія української культури: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. С. 14-16.

свідомості серед інтелігенції та широких верств населення. Українська мова та культура отримали офіційну підтримку, що контрастувало з репресивними настроями в сусідніх країнах, таких як Польща і Румунія, де українці стикалися з політикою асиміляції. В умовах радянської України українські культурні діячі мали можливість працювати на розвиток національної ідентичності в рамках соціалістичного проєкту. Михайло Грушевський, Юрко Тютюнник та інші видатні емігранти повернулися до України, де знайшли підтримку для своєї культурної діяльності. Цей процес, зокрема через інтелектуальні ініціативи таких діячів, як Микола Хвильовий (його публіцистика «Україна чи Малоросія?»¹, «Апологія комунізму»), продемонстрував прагнення інтегрувати українське національне питання в радянський контекст, де з часом почала формуватися концепція радянської української державності, видавництв і театрів, які сприяли відродженню національної свідомості.²

У 1920-х роках в Україні активно розвивалася пролетарська культура, що стало важливою складовою частиною соціально-політичних змін у суспільстві. Одним із ключових напрямків цієї культурної революції був рух Пролеткульт, метою якого було створення нової культури, вільної від буржуазних елементів. Ідеї Пролеткульту, які передбачали інтерпретацію мистецтва через пролетарський клас, знайшли відгук серед українських літературних організацій, таких як «Гарт» та «Плуг».

У 1922 році у Харкові з'явилася перша з таких організацій – «Плуг». Організація створила мережу письменницьких гуртків, яка залучила сотні письменників і тисячі початківців. Її члени прагнули створити культуру, яка б відповідала потребам мас.³

Разом з тим, Василь Еллан-Блакитний заснував літературну групу «Гарт», яка також працювала над створенням пролетарської культури. Через рік до групи приєдналися такі видатні особистості, як Олександр Довженко, Олесь

¹ Хвильовий М. Україна чи Малоросія? // Хвильовий М. Твори: у 2 т. -Харків: Фоліо, 2018.- 798. С. 45–76.

² James E. Mace. Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933. – Harvard Series in Ukrainian Studies, Cambridge, 1983. 344 p. P. 91-95.

³ Журба М. А. Громадські об'єднання національних меншин в антиселянських акціях (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. 2001. Вип. 16. С. 114-115.

Досвітній, Павло Тичина, Микола Хвильовий та інші.¹ З одного боку, вони підтримували радянську владу та підкреслювали важливість літератури як інструменту пропаганди революційних ідей. З іншого боку, вони прагнули зберегти незалежність у формуванні культурних процесів, що знаходилося в контексті боротьби за контроль над ідеологічним напрямком у культурному житті країни. Проте згодом рух Пролеткульт був ліквідований через незадоволеність партійною елітою та визнання ідеологічної лінії більшої політичної доцільності.

Усі ці процеси відбувалися на тлі соціальних та політичних змін, що сприяли інтенсивному розвитку культурно-мистецьких товариств в Україні, хоча й обмежувалися впливом партійної ідеології. У 1924 році Елан Блакитний виступив з пропозицією створити Українську літературну академію, що мала стати організацією для розвитку літератури в радянському контексті, сприяючи контактам з іншими національними пролетарськими літературами та спрямовуючи увагу на роботу з масами. Блакитний бачив літературну академію як платформу для об'єднання українських письменників у боротьбі за високі стандарти мистецтва. Проте через внутрішні суперечності серед літературних груп, зокрема «між «Гартом» та «Плугом», цей проект не був реалізований. Сукперечки про інтеграцію з ВУАПП (розшифрувати), організацією, що стала продовженням Пролеткульту, призвели до розпаду обох організацій до кінця 1925 року.²

Незважаючи на поразку ідеї Блакитного, розпочалася нова хвиля організаційного руху під керівництвом Миколи Хвильового, який очолив створення ВАПЛІТЕ. Вона мала на меті об'єднання талановитих письменників і просування літератури серед широких верств населення, зокрема через організацію бібліотек, лекцій та інші культурні заходи. ВАПЛІТЕ, в порівнянні з попередніми проектами, надавала більшу свободу для індивідуальних

---

¹ Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х- 30-х рр.: соціальний портрет та історична доля. К.: Дерево знання, 1992. С. 26.

² James E. Mace. Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933. – Harvard Series in Ukrainian Studies, Cambridge, 1983. 344 p. P. 122-125.

ініціатив, підтримуючи розвиток літератури без жорстких естетичних обмежень.

Українізація сприяла розвитку літературних і художніх об'єднань. Зокрема, у цей період активно діяли такі організації, як ВАПЛІТЕ і літературна група «Гарт». Митці прагнули створити твори, що не лише відповідали вимогам часу, але й відображали український національний характер, багатство традицій і історії. Українські театри, зокрема театр Леся Курбаса «Березіль», стали важливими центрами мистецького життя, пропагуючи сучасні та новаторські підходи до драматургії та режисури.¹

Однак, з кінця 1920-х років ситуація змінилася, і ці процеси почали згортатися. Радянська влада поступово почала обмежувати культурні свободи, особливо для національно свідомих діячів. У 1929 році розпочалася боротьба з «націоналізмом» в культурі, і зокрема, члени ВАПЛІТЕ, до яких належав Микола Хвильовий, стали об'єктами репресій. В організацію ВАПЛІТЕ, що була популярною на початку 1920-х, входили провідні українські письменники і діячі культури, які прагнули відновити українську ідентичність та культуру в умовах радянського режиму. Однак після посилення сталінських репресій вони стали об'єктами переслідувань. Микола Хвильовий, який виступав проти обмеження культурної свободи, сам став жертвою цих переслідувань. Організацію ВАПЛІТЕ було ліквідовано, а її члени або змушені були замовчувати свої погляди, або були репресовані.²

На початку 1920-х років, під час Нової економічної політики (НЕП), культура в Україні отримала певну економічну підтримку. Відновлення економіки після Першої світової війни та громадянської війни дозволило фінансувати культурні проекти, зокрема розвитку видавництва, театрів та бібліотек. Друкарні активізували свою діяльність, випускаючи україномовні газети, журнали та книги, що сприяло зростанню грамотності населення та

---

¹ James E. Mace *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*. – Harvard Series in Ukrainian Studies, Cambridge, 1983. 344 p. P. 125-135.

² Дослідження культурних репресій в Україні 1920-30-х років. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/> (дата звернення: 11.03.2025).

стимулювало творчість письменників і поетів. Це також мало великий вплив на національну свідомість українського народу. Завдяки політиці українізації зросла кількість українців в управлінських структурах, зокрема в сільських місцевостях. Українці становили великий відсоток серед фахівців культури та освіти, зокрема серед вчителів. Пріоритет надавався освіті, і була розпочата українізація навчальних закладів. Це підтримували такі важливі ініціативи, як I Всеукраїнський педагогічний з'їзд 1917 року та Всеукраїнський учительський з'їзд того ж року. У цей період також почав виходити педагогічний журнал «Вільна українська школа», що стало значним кроком до створення єдиної національної освітньої системи.

Театральна діяльність також переживала новий етап розвитку. За ініціативою Леся Курбаса в Києві був створений Молодий театр, який об'єднав талановитих молодих акторів і став важливим осередком українського театального мистецтва. Керівництво Центральної Ради розуміло важливість збереження культурної спадщини, і в цей час продовжували працювати та відкриватися нові краєзнавчі й історичні музеї, що також сприяло розвитку української культурної ідентичності.¹

Особливу роль у цей час відігравали освітні заклади, зокрема університети, технікуми та школи, які не лише готували фахівців, але й стали важливими осередками культурного життя. Українська Академія Наук, Інститут української наукової мови та інші наукові установи активно працювали над популяризацією національної культури, зокрема через підтримку розвитку української мови та літератури в умовах політичної та соціальної нестабільності. Вони створювали інтелектуальні простори для формування національної свідомості та підтримували національний рух у культурній сфері.²

---

¹ Горбач Н. Українізація: злет і трагедія (з досвіду ідейно-теоретичної боротьби на Радянській Україні у 20-х рр.) // Жовтень. 1989. №2. С.78-79.

² УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ. Розвиток освіти і науки під час Української революції 1917–1921 років. URL: <http://www.uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/rozvytok-osvity-i-nauky-pid-chas-ukrayinskoyi-revoluciyi-1917-1921-rokiv> (дата звернення: 27.02.2025)

Проте, не зважаючи на українізацію, було проведено і ряд репресій. На початку 1928 р. вибухнула криза хлібозаготівлі, і керівник держави Й. Сталін висунув гасло суцільної колективізації, яке було офіційно проголошено в листопаді 1929 р. на пленумі ЦК ВКП(б).

Основними методами колективізації були примусове усупільнення землі, засобів виробництва, худоби, позбавлення селян права розпоряджатися вирощеною продукцією через обов'язкові постачання державі за значно нижчими від ринкових цінами, «розкуркулення». Партійні працівники України першими проявили ініціативу у реалізації курсу на суцільну колективізацію села. Зокрема, перший секретар ЦК КП(б)У С. Косіор у листопаді 1929 р. виступив на пленумі ЦК ВКП(б) з доповіддю «Про сільське господарство України й про роботу на селі», в якій зазначалося, що Україна повинна у найкоротший термін впровадити колективізацію й показати приклад іншим республікам. Колективізація в Україні мала завершитися восени 1931 р., або на весні 1932 р.¹

У лютому 1930 р. С. Косіор у листі-директиві місцевим партійним організаціям дає розпорядження колективізувати степ за час весняної посівної кампанії, а всю Україну – до осені 1930 р., що призвело до застосування жорстких насильницьких методів колективізації. До 1 березня 1930 р. було примусово колективізовано 62, 8 % селянських господарств. Восени 1930 р. у директивному листі «Про колективізацію» ЦК ВКП(б) закликав найрішучими методами й темпами завершити цей процес, що привело до нового етапу колективізації. Повторне об'єднання селян у колгоспи в Україні мало завершитися до кінця 1931 р. (до кінця 1932 р. в Україні були об'єднані у колгоспи близько 70 % селянських господарств, що володіли 80 % посівних площ).

Сталінська колективізація передбачала ліквідацію цілого класу заможних господарів, яких називали «куркулями». Мета розкуркулення: передача

---

¹ Кульчицький С. Україна між двома війнам (1921-1939). К.: Наукова думка, 1999. С. 197-200.

колгоспам (державі) найприбутковіших селянських господарств разом із землею та реманентом, вилучення значних запасів сільськогосподарської продукції, ліквідація найзаможнішого прошарку селян, яких радянська влада вважала джерелом капіталізму на селі. Основна мета – вибити з селянина почуття хазяїна-хлібороба та перетворити його на політично безправного й економічно залежного від тоталітарної системи виробника сільськогосподарської продукції в одержавлених колгоспах.

За два роки до Голодомору в Україні знищили усіх потенційних лідерів, тих, хто міг очолити похід проти радянської влади або просто протестувати. Більшість населення України вороже ставилось до комуністичної влади. З точки зору партії, такий стан речей приховував небезпеку для режиму на майбутнє. Тому восени 1931 р. після чистки кадрів було наказано забирати в українських селян весь урожай зерна. Пік цього страшного лиха прийшовся на весну-літо 1932 р. Голод став реальністю. Найбільші втрати зафіксовані в Харківській області¹. Лише за 3 місяці 1933 року в Харківській області, до складу якої на той час, крім районів сучасної Харківської, входили також більшість Сумської, Полтавської та деякі райони Київської області, померло понад 600 тис. чоловік. Це був один з найстрашніших періодів в історії України, який визначався не тільки масовими смертями від голоду, але й відсутністю можливості протистояти системі.²

На початку 1930-х років сталінський режим установив жорсткий контроль над усіма сферами суспільного життя, включаючи культуру. Багато діячів культури стали жертвами репресій. Митців, які не відповідали ідеологічним вимогам, звинувачували в націоналізмі чи антирадянській діяльності. Результатом цього стало закриття багатьох культурно-мистецьких товариств і цензура їхньої діяльності. Наприклад, політичний тиск на письменників призвів до того, що література почала втрачати свою самобутність, підпорядковуючись вимогам соціалістичного реалізму.

---

¹ Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. Бажан. К.: Голов. ред. УРЕ, 1983. Т. 9: Поплужне – Салуїн. 528 с. С. 144.

² Кульчицький С. Україна між двома війнам (1921-1939). К.: Наукова думка, 1999. С. 205-208.

Те саме стосувалося й театру, музики, кіно, які стали інструментами пропаганди. Це призвело до закриття театру «Березіль», а також репресій проти таких видатних діячів культури, як М. Хвильовий та Л. Курбас.¹

Таким чином, соціально-політичні процеси в Україні 20-30-х років ХХ століття значною мірою визначали розвиток культурно-мистецького життя. В умовах радянської влади культурні товариства перебували під жорстким контролем держави, яка активно впроваджувала соціалістичні ідеали через централізовану культурну політику. Творчі спілки та митці були змушені працювати в рамках соціалістичного реалізму, що обмежувало свободу творчого вираження, але водночас сприяло розвитку великих культурних проєктів, що отримували фінансування від держави.

Отже, ідеологічна цензура та політичний тиск створювали обмеження для розвитку мистецтва, однак цей період також став поштовхом до пошуків нових форм і засобів творчості, здатних відповідати вимогам часу. Водночас, соціально-політичні процеси, зокрема українізація в 1920-ті роки, відкрили певні можливості для розвитку національної культури, хоча згодом сталінська політика знову обмежила ці процеси. Таким чином, культурно-мистецьке життя в Україні в цей період було в контексті постійної боротьби між ідеологічними обмеженнями та прагненням до самовираження митців, що позначилося на усіх сферах творчості.

1.2. Історичний розвиток культурно-мистецьких товариств у 20-30-х роках ХХ ст.

20-30-ті роки ХХ століття стали періодом значних трансформацій у розвитку культурно-мистецьких товариств України. У цей час політичні та

---

¹ Трагедія української культури у період сталінізму. URL: https://studopedia.com/ua/1_51011_tragediya-ukrainskoi-kulturi-u-period-stalinizmu.html (дата звернення: 01.03.2025)

соціальні обставини, що склалися після Першої світової війни, розпаду імперій, революційних подій і утворення нових державних утворень, зумовили розквіт і водночас численні виклики для культурної діяльності. Культурно-мистецькі товариства виконували ключову роль у збереженні національної ідентичності, поширенні ідей українського відродження та розвитку художніх форм, попри суттєвий вплив тоталітарних режимів.

Після встановлення радянської влади в Україні діяльність культурно-мистецьких організацій опинилася під пильним контролем держави. Водночас, у перші роки існування УРСР політика українізації сприяла появі нових об'єднань, що мали значний вплив на літературу, театр, музику і мистецтво. Політика коренізації в 1920-х роках сприяла створенню численних літературних і мистецьких об'єднань, які стали важливими платформами для розвитку української культури. Вона передбачала залучення національних еліт до управління, що давало простір для культурної творчості. Коренізація виконувала подвійну функцію: з одного боку, вона сприяла зміцненню радянської влади в національних республіках, а з іншого стала інструментом культурного розвитку, наприклад, через створення україномовних театрів, шкіл та видавництв.¹

Одним із найважливіших об'єднань став літературний гурток «ВАПЛІТЕ», заснований 1925 року в Харкові. Учасниками організації були такі визначні митці, як Микола Хвильовий, Павло Тичина, Микола Куліш та Юрій Яновський. Метою ВАПЛІТЕ було створення національної української культури, яка могла б стати основою для формування нового суспільства. Попри свою прогресивну діяльність, організація не уникла конфлікту з владою через відмову від слідування жорстким партійним канонам у мистецтві.²

Іншим важливим культурним явищем стала діяльність театру «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса, який був заснований у 1922 році в Києві, а

---

¹ Terry Martin: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press, 2018. P. 123.

² Касьянов Г. *Українська інтелігенція 1920-х- 30-х рр.: соціальний портрет та історична доля*. К.: Дерево знання, 1992. С. 26.

згодом перенесений до Харкова. Театр став центром новаторського театрального мистецтва, яке прагнуло поєднати українські національні традиції із сучасними європейськими та світовими тенденціями. Учасники активно експериментували з формою, драматургією та сценографією, використовуючи елементи символізму, конструктивізму та експресіонізму. Політика коренізації відіграла важливу роль у розвитку українського театру на початковому етапі, оскільки вона сприяла створенню інституцій, що підтримували розвиток національного мистецтва. Водночас «Березіль» став важливим інструментом популяризації української культури серед робітничого та селянського населення, що відповідало офіційним цілям радянської влади. Леся Курбаса підтримували в його прагненні модернізувати український театр, зробити його конкурентоспроможним у порівнянні з європейським.¹

Однак уже наприкінці 1920-х років ситуація змінилася, із згортанням політики українізації та посиленням централізації «Березіль» та інші подібні культурні об'єднання опинилися під суворим ідеологічним контролем. У своїй творчості Курбас часто звертався до суспільно значущих і політично чутливих тем, що спричинило конфлікти з владою. У 1933 році Леся Курбаса звільнили з посади художнього керівника театру, а згодом його заарештували. Репресії проти Курбаса та інших діячів театру стали частиною масштабного наступу на інтелігенцію, який, за словами Мартіна, мав катастрофічні наслідки для національної культури в УРСР.²

На Західній Україні, яка в міжвоєнний період перебувала під контролем Польщі, культурно-мистецькі товариства зосереджували свої зусилля на збереженні української культури в умовах національного гноблення. Однією з найбільш впливових організацій стало товариство «Просвіта», яке з кінця XIX століття підтримувало українську мову, освіту та культуру. Основою діяльності «Просвіти» було організування читалень, видавництво освітньої літератури та

---

¹ Terry Martin: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press, 2018. 496 p. P. 123-125.

² Terry Martin: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press, 2018. 496 p. P. 187-189.

проведення культурно-освітніх заходів. Ці ініціативи сприяли зростанню національної свідомості, особливо серед сільського населення, та протидіяли асиміляційним зусиллям польської влади. Особливе значення мала робота аматорських театрів і мистецьких гуртків, які об'єднували громаду навколо українських цінностей. У 1920-30-х роках діяльність «Просвіти» залишалася основою національного відродження в Галичині.¹

Особливого значення набуло створення численних кооперативів, таких як «Рідна Школа», які сприяли поширенню української освіти та вихованню національно свідомої молоді. На базі цих товариств організовувалися театральні вистави, музичні вечори, виставки народного мистецтва. Також у Західній Україні розвивалася діяльність музичних і мистецьких спілок. Зокрема, львівські художники активно співпрацювали в рамках таких об'єднань, як Спілка українських художників. Їхня творчість відображала не лише національні традиції, але й новітні мистецькі течії, що набували популярності в Європі.²

Важливо зазначити, що 20-30-ті роки стали часом великих суспільних змін, які значно впливали на культурно-мистецькі товариства. У Радянській Україні репресії, Голодомор 1932–1933 років і масові переслідування інтелігенції призвели до згортання вільної діяльності культурних осередків. Водночас, у Західній Україні, попри утиски з боку польської адміністрації, національно-культурний рух знаходив нові форми прояву, підтримуваний ширшими суспільними колами.³

Театральна діяльність у 20-30-х роках ХХ століття відігравала провідну роль у формуванні національної самосвідомості українців. У Західній Україні, попри польський тиск, працювали аматорські та професійні театральні колективи, що популяризували українську культуру. Вистави часто ставали не

---

¹ Сушинська І. Культурно-освітня діяльність товариства «Просвіта» у Галичині 1868-1914 рр.): дипломна робота. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2023. 114 с. С. 12-25.

² Плитус, О. Історіографія дослідження ролі товариства «Рідна школа» у становленні бібліотечної справи Галичини кінця ХІХ–першої третини ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія, 2011. С. 144-147.

³ Terry Martin: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press, 2018. 496 p. P. 187-189.

просто засобом розваги, а справжніми маніфестаціями національної ідеї. Найбільш відомими діячами театрального мистецтва в цьому регіоні були Ярослав Галан, Олександр Барвінський та інші, чия творчість допомагала підтримувати національний дух у непростих умовах. В УРСР діяльність театру зазнала значних змін із початком політики культурної революції. Театри, як і інші культурні інституції, стали інструментами пропаганди. Поряд із цим, завдяки таланту таких режисерів, як Лесь Курбас, театр залишався важливим осередком новаторства. Зокрема, «Березіль» виступав із виставами, що поєднували національні мотиви з передовими методиками сценічного мистецтва. Літературні товариства, які активно діяли в Україні у 20-х роках, стали важливим механізмом культурного збагачення. Крім ВАПЛІТЕ, варто згадати такі об'єднання, як «Гарт» та «Плуг». «Гарт» об'єднував поетів і письменників, які прагнули створити нову пролетарську літературу. Серед членів об'єднання були відомі митці, зокрема Павло Тичина та Володимир Сосюра. Натомість «Плуг» мав на меті розвиток сільської тематики у творчості, популяризуючи народні традиції. Проте на початку 1930-х років радянська влада почала жорстко регулювати літературну діяльність, нав'язуючи ідеологічно витриманий стиль соціалістичного реалізму. Це призвело до розпуску ВАПЛІТЕ та інших незалежних літературних об'єднань.¹

Музичні товариства також відігравали важливу роль у культурному житті 20-30-х років. У Західній Україні діяли музичні осередки, що сприяли популяризації народної пісні, організовували концерти та музичні школи. Важливим явищем цього періоду стало становлення українського хорового мистецтва. Митці, такі як Станіслав Людкевич, Микола Колесса та інші, створювали музичні твори, що увійшли до скарбниці національної культури. В УРСР музичне життя також розвивалося під впливом політики українізації. Було засновано державні музичні заклади, а також проводилися масштабні фестивалі. Проте до кінця 1930-х років композитори та виконавці все частіше

---

¹ Terry Martin: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press, 2018. 496 p. P. 135-145.

змушені були дотримуватися суворих вимог соціалістичного реалізму. У сфері образотворчого мистецтва значний внесок зробили члени Спілки українських художників, які діяли в Західній Україні. У Львові та інших містах проводилися виставки, що демонстрували як традиційні народні мотиви, так і нові мистецькі течії. В УРСР художнє мистецтво поступово набувало рис ідеологічної пропаганди, однак на початку 1920-х років тут існували певні осередки свободи творчості, як, наприклад, Асоціація революційного мистецтва України (АРМУ).¹

Освіта в цей період залишалася одним із головних механізмів впливу на розвиток культури. У Західній Україні, завдяки товариствам «Просвіта» та «Рідна Школа», українці отримували доступ до навчальних програм, що включали вивчення національної історії та літератури. Організації також забезпечували видання підручників, проведення просвітницьких заходів та розширення мережі українських шкіл. В УРСР створювалися культурно-освітні заклади, такі як робітничі клуби, «червоні хати» та інші форми гурткової роботи. Проте радянська ідеологія поступово витісняла будь-які альтернативні підходи до організації освітнього процесу.²

Складний суспільно-політичний контекст 1920-30-х років мав трагічні наслідки для багатьох діячів культури. В УРСР сталінські репресії спричинили фізичне знищення цілих поколінь інтелігенції, які виявляли національну свідомість або демонстрували невідповідність офіційній ідеології. Роки «Великого терору» (1937–1938) стали катастрофою для української культури. Було знищено діячів літератури, мистецтва, театру, музики, зокрема таких видатних особистостей, як Лесь Курбас, Микола Куліш, Михайло Яловий та інших. У Західній Україні, попри менший масштаб репресій, діячі культури також стикалися з політичними утисками з боку польської влади, яка часто

---

¹ Панфілова Т. О. Культурно-освітні та молодіжно-спортивні товариства й організації Західної України (20–30-і роки ХХ століття). Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2014. 33 с. С. 26-30.

² Плитус, О. Історіографія дослідження ролі товариства «Рідна школа» у становленні бібліотечної справи Галичини кінця ХІХ–першої третини ХХ ст. Вісник Прикарпатського університету. Історія, 2011. — Вип. 19. — С. 145–147.

забороняла проведення українських культурних заходів і обмежувала діяльність національних організацій.

Попри різні виклики, 20-30-ті роки ХХ століття стали періодом активного розвитку культурно-мистецьких товариств, які зробили неоціненний внесок у збереження та розвиток української культури. Як у Західній, так і у Східній Україні, ці об'єднання виступали осередками національного відродження, зберігаючи культурну спадщину, поширюючи ідеї національної ідентичності та виховуючи нові покоління митців. Проте репресивна політика тоталітарних режимів, як радянського, так і польського, спричинила трагічні наслідки для багатьох діячів культури, поставивши під загрозу їхню спадщину.

1.3. Ідеологічні основи та організаційна структура культурно-мистецьких товариств.

Культурно-мистецькі товариства 20-30-х років ХХ століття в Україні були неоднорідними за своїми ідеологічними засадами та організаційною структурою. Їх розвиток відбувався в умовах складного суспільно-політичного контексту, що включав революції, національне відродження, радянізацію на Сході України та польський політичний контроль на Заході. Ці організації часто ставали не лише майданчиками для творчості, а й інструментами реалізації національних, соціальних і політичних ідей.

Народництво мало центральне значення для культурного життя, оскільки воно акцентувало увагу на збереженні народної самодостатності та унікальності. Культурно-мистецькі товариства активно підтримували народне мистецтво, фольклор і ремесла, використовуючи їх як символ національної ідентичності. Зокрема, народні пісні, орнаменти й традиційні ремесла стали основою художньої діяльності, що підкреслювало зв'язок із глибоким корінням української культури. Націоналізм, у свою чергу, спрямовував діяльність товариств на формування та підтримку української мови, літератури, мистецтва

та національної свідомості. У Західній Україні націоналізм виконував роль об'єднувального чинника, дозволяючи товариствам, таким як «Просвіта» та «Рідна школа», протистояти асиміляційній політиці Польщі. Ці організації виступали за популяризацію української мови та літератури, збереження народних звичаїв і відродження національного духу. Водночас, у Східній Україні народницькі та націоналістичні ідеї інтегрувалися з радянськими ідеологічними установками. Під час політики українізації у 1920-х роках ці напрями отримали часткову підтримку держави, що дозволило мистецьким об'єднанням, як-от ВАПЛІТЕ чи театру «Березіль», розвивати національну культуру в рамках соціалістичного реалізму. Проте до кінця 1930-х років радянська влада суттєво обмежила діяльність товариств, нав'язуючи ідеологічні шаблони, що спричинило втрату автономності та репресії проти діячів культури.¹

У 20-30-х роках ХХ століття культурно-мистецькі товариства в Україні активно висловлювали ідеї лібералізму та модернізму, прагнучи до розвитку сучасного мистецтва та культури. Модернізм у радянському контексті часто поєднувався з ідеями інновацій та експериментів у мистецтві, що мали на меті прогрес суспільства через оновлення культурних форм. На початковому етапі радянської влади, під час культурної революції, новаторські течії в мистецтві і літературі були підтримані, оскільки вважалося, що це сприятиме розвитку нової, соціалістичної культури. Проте згодом радянський уряд почав регулювати культурні процеси, і модерністські ініціативи стали піддаватися цензурі, коли мистецтво стало інструментом пропаганди, а соціалістичний реалізм домінував у культурному середовищі. Попри це, деякі культурні товариства, зокрема в Східній Україні, намагалися поєднати національні традиції з сучасними інноваціями в мистецтві, хоча ці спроби часто зіткнулися з політичними обмеженнями.²

---

¹ Richard Stites. *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. Oxford University Press, 1991. P. 70-75.

² Clark, Katerina. *The Soviet novel: history as ritual*. Indiana University Press, 2000. 300 p. P. 50-75.

Деякі культурно-мистецькі товариства в Україні активно сприймали марксистські та соціалістичні ідеї, фокусуючи свою діяльність на проблемах соціальної справедливості та боротьби з нерівністю через мистецтво. Ідеї марксизму стали основою для розвитку нових форм культурної діяльності, що повинні були відображати інтереси робітничого класу та сприяти соціальним змінам. Виступаючи за соціалістичну революцію, ці товариства вважали, що мистецтво може бути потужним інструментом у боротьбі за права трудящих, а також у формуванні нової соціальної свідомості. Товариства, які підтримували марксистські ідеї, активно популяризували пролетарську культуру, де література, театр і живопис ставали носіями класових ідеалів та заохочували суспільство до боротьби за рівність і справедливість. Однак з введенням соціалістичного реалізму в кінці 1920-х років, мистецтво змушене було підлаштуватися під жорсткий ідеологічний контроль, що обмежило свободу творчості та змусило митців орієнтуватися на офіційні державні вимоги.¹

Соціалістичний реалізм став не лише художнім стилем, але й ключовою ідеологічною платформою, що визначала діяльність культурно-мистецьких організацій у Радянській Україні в 1930-х роках. Основною метою цього напрямку було створення мистецтва, яке б служило державі, формуючи позитивний образ соціалізму та комуністичної ідеології. Соціалістичний реалізм базувався на принципах зрозумілості, партійності та народності. Митці повинні були зображати реальність не такою, якою вона була, а такою, якою вона мала б бути відповідно до ідеологічних настанов. Одним із головних завдань мистецтва в межах цієї ідеології було піднесення образу робітника, селянина чи партійного діяча як героїв нового соціалістичного суспільства.

Література та театр акцентували увагу на сюжетах, що прославляли колективізацію, індустріалізацію та боротьбу з «ворогами народу». Наприклад, театральні вистави театру «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса на початковому етапі свого існування прагнули поєднати естетичні інновації з

---

¹ Демченко М. Поширення марксизму першими соціал-демократичними гуртками і групами Києва // Український історичний журнал. — 1983. — № 5. — С. 50–60.

вимогами соціалістичного реалізму. Проте з часом, під тиском репресій, театр змушений був підлаштовуватися під суворі вимоги державної пропаганди. Централізований контроль над культурною продукцією значно обмежував свободу творчості. Держава створювала спеціальні спілки митців, таких як Спілка письменників України, яка регламентувала діяльність авторів, забезпечуючи відповідність їхньої роботи ідеологічним стандартам. Унаслідок цього творчий процес перетворювався на суворо контрольований механізм, де будь-яке відхилення від заданого канону могло призвести до репресій.¹

Одним із найважливіших завдань культурно-мистецьких товариств у Радянській Україні було виконання просвітницької місії. Радянська влада розглядала культуру як засіб виховання нового, ідеологічно свідомого громадянина. У цьому контексті мистецтво мало бути доступним для масового споживача, але водночас виконувати функцію емансипації, підвищуючи рівень освіченості населення.

У Західній Україні, де до 1939 року панувала польська адміністрація, такі організації, як «Просвіта» та «Рідна школа», діяли як осередки національного відродження. Їхня діяльність зосереджувалася на поширенні знань про українську історію, літературу та мову. Завдяки цим товариствам, навіть у складних політичних умовах, національна культура знаходила своє місце серед українського населення. Просвітницькі заходи включали організацію курсів, видання підручників, створення театральних вистав, які допомагали зберігати національну самосвідомість.

У Східній Україні ідеї просвітництва були тісно пов'язані з радянською культурною політикою. Театри, кінематограф і літературні твори стали інструментами, що пропагували соціалістичні ідеї. Наприклад, кінематограф СРСР у 1930-х роках створював фільми, які демонстрували героїзм робітників, їхню боротьбу за соціальну справедливість та досягнення соціалізму. Такі твори як «Щорс» Олександра Довженка ставали зразками того, як мистецтво поєднувало ідеологічну функцію з естетичними інноваціями.

---

¹ Dobrenko, Evgenii Aleksandrovich. Political economy of socialist realism. Yale University Press, 2007. P. 45-80.

Попри це, культурна емансипація часто була обмежена суворими вимогами державної пропаганди. Митці змушені були працювати в межах жорстких рамок, зберігаючи баланс між просвітницькими завданнями та дотриманням офіційної ідеології. Це створювало парадоксальну ситуацію, коли мистецтво виконувало одночасно і функцію просвітництва, і функцію контролю над суспільною свідомістю.¹

Діяльність культурно-мистецьких товариств в Україні охоплювала різні сфери: літературу, живопис, музику, театр і просвітництво. Літературні гуртки та об'єднання створювали платформу для взаємодії письменників і поетів, обговорення творчих ідей, взаємної критики та публікації творів у спеціалізованих виданнях. Художники організовували виставки, музиканти створювали ансамблі та оркестри, та культурно-мистецькі заходи, такі як концерти, театральні вистави та виставки, сприяли популяризації мистецтва і взаєморозумінню між митцями та аудиторією.

Значна увага приділялася видавничій і просвітницькій діяльності. Товариства випускали літературні й мистецькі видання, організовували лекції, дискусії, майстер-класи та інші заходи, спрямовані на підвищення культурного рівня населення. Це допомагало поширювати знання про мистецтво, літературу та підтримувати молодих талановитих митців.

У Східній Україні діяльність таких організацій була тісно пов'язана з процесами українізації, що, попри ідеологічний контроль, сприяло зростанню кількості україномовних шкіл та розвитку української культури. У Західній Україні, під польським правлінням, товариства, такі як «Просвіта», через свої читальні виконували не лише культурно-просвітницьку роль, а й ставали центрами політичного усвідомлення, підтримуючи ідентичність в умовах асиміляції.

Організаційна структура культурно-мистецьких товариств була чіткою та ієрархічною, включаючи центральні осередки й регіональні підрозділи. У Західній Україні їхня діяльність фінансувалася через пожертви, благодійні акції

---

¹ Dobrenko, Evgenii Aleksandrovich. Political economy of socialist realism. Yale University Press, 2007. P. 110-125.

та культурні заходи, тоді як у радянській Україні товариства залежали від державного фінансування, що обмежувало їхню автономність. Учасниками товариств були представники різних соціальних груп – від інтелігенції та молоді в Західній Україні до робітників і селян у радянській частині, хоча їхня участь часто була формальною через контроль партійних органів.

Суттєвими викликами для товариств були репресії, ідеологічний тиск і фінансова нестабільність. У радянській Україні багато організацій зазнали ліквідації, а їхні лідери – репресій. У Західній Україні діяльність товариств обмежувалася польською адміністрацією, яка перешкоджала організації заходів і забороняла частину осередків. Попри труднощі, культурно-мистецькі товариства залишалися важливим інструментом збереження національної ідентичності, формування творчого потенціалу суспільства та поширення культурних цінностей.¹

Загалом, культурно-мистецькі товариства України 20-30-х років ХХ століття відображали складний і суперечливий розвиток культурних та політичних процесів того часу. Вони стали важливими осередками національного відродження, а також аренами для реалізації соціальних і політичних ідеологій. Проте їхня діяльність зазнавала суттєвих обмежень через ідеологічний тиск та репресії з боку державних структур, як у Радянській Україні, так і під польським правлінням у Західній Україні.

Слід також відмітити, що ідеологічні основи цих товариств часто були змішаними: народницькі, націоналістичні, соціалістичні та марксистські ідеї перепліталися з вимогами радянської влади та польської адміністрації. Водночас організаційна структура була чітко ієрархічною, і хоча в обох частинах України ці товариства вносили важливий вклад у збереження культурної ідентичності та розвитку мистецтва, їхня автономність та свобода творчості були значно обмежені. Система фінансування та участь різних соціальних груп у діяльності товариств також підлягали політичному

---

¹ Культурно-мистецькі товариства: український досвід 20-30-х років ХХ століття / упоряд.: Г.М.Голуб, Т.М.Давидова, Л.Г.Левитас та ін. Київ: Основи, 1984. С. 200-206.

контролю, що робило діяльність деяких з них формальною або суворо обмеженою.

1.4. Роль культурно-мистецьких товариств у формуванні культурної та національної ідентичності.

У 20-30-х роках ХХ століття культурно-мистецькі товариства стали рушієм формування культурної та національної ідентичності на всій території України. Ці організації діяли як каталізатори національного самовизначення, об'єднуючи митців, письменників, науковців і громадських діячів у різних регіонах країни. Вони активно сприяли поширенню української мови, культури, традицій, а також модерністських ідей, що відповідало духові часу. Їх діяльність відзначалася прагненням зберегти і популяризувати українські традиції, мову та культурні надбання, надаючи підтримку талановитим митцям і створюючи умови для творчого самовираження.

Культурно-мистецькі товариства мали значний вплив на соціальний простір, допомагаючи місцевим громадам об'єднуватися навколо ідей національного відродження. Їх ініціативи охоплювали організацію лекцій, дискусій, майстер-класів і культурних заходів, які сприяли поширенню знань про мистецтво та літературу серед широкого загалу. Завдяки цим товариствам формувалася стиль середовища, де народжувалися нові ідеї, зміцнювалося почуття національної приналежності та солідарності.

Одним із найважливіших аспектів діяльності товариств було створення умов для розвитку літератури та мистецтва. Учасники об'єднань, таких як «Гарт» чи «ВАПЛІТЕ», отримували можливість взаємодіяти, навчатися один у одного та вдосконалювати свої навички. Літературні вечори, мистецькі

виставки та інші заходи товариства залучали молодих обдарованих авторів і художників, які згодом ставали визначними діячами української культури.¹

Серед плеяди митців вирізняється діяльність Миколи Хвильового (Микола Фітільов)². Він був одним із найвпливовіших письменників і публіцистів того часу, став лідером літературного руху «Гарт» і одним із засновників «ВАПЛІТЕ». Його твори та публіцистика значно впливали на формування національної свідомості та культурної ідентичності. Активно виступав за культурну автономію України, сприяючи розвитку української літератури і мистецтва. Наприклад³:

- «Я (Романтика)» (1924) – один із найвідоміших і найтрагічніших творів Хвильового, що розкриває психологічні конфлікти революційного часу.
- «Вальдшнепи» (1927) – роман, який став причиною ідеологічних звинувачень на адресу Хвильового, де він досліджує моральні дилеми та суспільні зміни.
- «Санаторійна зона» (1924) – новела, яка зображує життя і переживання людей в умовах постреволюційної дійсності.
- «Повість про санаторійну зону» (1924) – продовження теми зображення революційної дійсності, зосереджене на людських стосунках і переживаннях.
- «Арабески» (1927) – збірка новел, що включає різні стилістичні експерименти і тематичні пошуки.
- «Думки проти течії» (1925) – публіцистичний твір, де Хвильовий виступає проти офіційної літературної політики, закликаючи до культурної автономії України.

---

¹ Культурно-мистецькі товариства: український досвід 20-30-х років ХХ століття / упоряд.: Г.М.Голуб, Г.М.Давидова, Л.Г.Левитас та ін. Київ: Основи, 1984. С. 206

² Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 364.

³ Українська література 20-30 рр. ХХ ст. Огляд / Наталія Борисенко. 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-1aZ0-rIXzI> (дата звернення 01.03.2025)

- «Україна чи Малоросія?» (1926) – серія публіцистичних статей, у яких автор обговорює питання національної ідентичності та культурної незалежності.

Твори Миколи Хвильового цього періоду відзначаються глибоким аналізом соціально-політичних подій, внутрішніх конфліктів людей і прагненням до національного самовираження. Його творчість залишається важливою частиною української літературної спадщини і сьогодні.

Один із найвидатніших поетів України Павло Тичина¹, чия творчість мала значний вплив на розвиток української поезії. Його поезія часто відображала національні мотиви та соціальні проблеми, роблячи його голосом покоління.

Ось деякі з його найвідоміших творів цього періоду²:

- «Замість сонетів і октав» (1920) – збірка, яка відображає складні настрої та переживання поета в період політичних і соціальних змін. Тичина експериментує з формою і змістом, звертаючись до тем революції, війни, національної боротьби.
- «Плуг» (1920) – поема, яка символізує нове життя і надію на відродження України після революційних потрясінь. Тичина використовує образ плуга як метафору для праці та відновлення.
- «В космічному оркестрі» (1921) – збірка, що відображає захоплення поета космічною темою, символізмом та філософськими роздумами про місце людини у Всесвіті.
- «Вітер з України» (1924) – збірка віршів, у яких Тичина звертається до образу рідної землі, її краси та духовної сили. Твори пронизані почуттям патріотизму і любові до Батьківщини.
- «Чернігів» (1931) – поема, присвячена рідному місту поета. Вона поєднує в собі історичні рефлексії та сучасні реалії, показуючи тяглість і зв'язок між минулим і сьогоденням.

¹ Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 458.

² Українська література 20-30 рр. XX ст. Огляд / Наталія Борисенко. 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-1aZ0-rIXzI> (дата звернення 01.03.2025)

- «Пісня трактористки» (1932) – твір, що відображає нову радянську реальність, у якій Тичина зображує героїв праці, новий клас робітників і колгоспників, які будують соціалістичне суспільство.
- «Чуття єдиної родини» (1938) – збірка віршів, яка підкреслює ідею єдності радянських народів, важливість колективізму та спільної праці заради побудови нового суспільства.

Творчість Павла Тичини 1920-30-х років відображає складність і багатогранність тогочасної епохи, його поезія поєднує в собі ліризм, символізм і соціальні мотиви, що робить його твори важливим внеском у розвиток української літератури і культури.

Відомий поет і перекладач Микола Бажан¹, також відіграв важливу роль у розвитку української літератури. Його твори відзначалися глибоким філософським змістом і новаторськими формами. Був активним учасником літературних об'єднань і спілок, сприяючи культурному збагаченню української літератури.

Серед його творів того періоду можна назвати²:

- «Будівлі» (1929) – один з перших значних творів Бажана, що досліджує теми індустріалізації і нової радянської реальності.
- «Гетто в Умані» (1929) – поема, яка відображає трагедію єврейського народу під час громадянської війни в Україні.
- «Смерть Гамлета» (1932) – поема, що досліджує психологічні та філософські аспекти людського буття.
- «П'ятий син» (1934) – поема, яка розповідає про долю селян під час колективізації.
- «Вітер з України» (1935) – збірка поезій, яка відображає патріотичні мотиви і прагнення до культурного розвитку України.
- «Воїн» (1936) – поема, що описує подвиги і героїзм радянських солдатів.

¹ Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 236.

² Українська література 20-30 рр. XX ст. Огляд / Наталія Борисенко. 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-1aZ0-rIXzI> (дата звернення 02.03.2025)

- «Безсмертя» (1937) – поема, присвячена пам'яті В.І. Леніна, розкриває теми революції і безсмертності ідей.
- «Троянди й виноград» (1939) – поема, в якій через образи природи розкриваються соціальні та культурні перетворення в радянському суспільстві.

Ці твори відображають різні аспекти життя і культури України в період радянської доби, а також демонструють літературний талант Миколи Бажана у відображенні складних історичних і соціальних процесів.

Окрему роль у розвитку української культури та національної свідомості відігравали театральні об'єднання. Одним із ключових діячів цього напрямку був засновник театру «Березіль» Лесь Курбас, який став центром театального новаторства та експериментів. Курбас використовував інноваційні підходи до сценографії, режисури та акторської гри, залучаючи до постановок актуальні соціальні теми й національну символіку. Вистави, як-от «Мина Мазайло» за п'єсою Миколи Куліша, викликали гострий резонанс, підкреслюючи важливість національної ідентичності та критикуючи суспільні недоліки.

Новаторські підходи Леся Курбаса¹ до театральної режисури та сценографії значно вплинули на розвиток українського театру. Під його керівництвом театр «Березіль» став центром театального новаторства і експериментів, впливаючи на театральне мистецтво не лише в Україні, але й за її межами.

У 1922 році Лесь Курбас заснував театр «Березіль» у Києві, а в 1926 році театр переїхав до Харкова, який тоді був столицею УРСР. У Харкові театр отримав державну підтримку і став національним центром театального мистецтва. Курбас і його труп прагнули створити новий, експериментальний театр, який би відображав дух часу і відповідав запитам сучасного суспільства.

Лесь Курбас впроваджував інноваційні методи роботи з акторами, засновані на психофізіології, експресіонізмі та символізмі. Він акцентував увагу

---

¹ Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 265.

на фізичній і психологічній підготовці акторів, розробляючи нові техніки, які дозволяли краще передавати внутрішні стани персонажів.

Л. Курбас також експериментував із сценографією та освітленням, створюючи унікальні візуальні образи. Він використовував новітні технології та прийоми, такі як проєкції та кіно, для посилення драматичної дії.

Серед найвизначніших постановок театру «Березіль» у Харкові можна виділити:

- «Газ» (1923) за п'єсою Георга Кайзера – одна з перших постановок «Березолі», яка відобразила новаторський підхід Курбаса до сценічного мистецтва.
- «Диктатура» (1929) за п'єсою Івана Микитенка – ця вистава відображала соціально-політичні процеси і проблеми того часу.
- «Мина Мазайло» (1929) за п'єсою Миколи Куліша – гостра сатира на українське суспільство, яка залишила значний вплив на українську культуру.

В інтерв'ю Вірляни Ткач¹ керівниці театру у Нью-Йорку для Радіо Свобода, говориться, що Л. Курбас перший придумав кілька великих прийомів, що назавжди змінили світове театральне мистецтво. Три ключові інновації, внесені Лесем Курбасом у світове мистецтво театру, сьогодні визнаються як важливі кроки вперед у розвитку сценічного мистецтва.

По-перше, його відкриття полягало у використанні потенціалу людського тіла для перетворення його рухами. Курбас втілював ідею оживлення рухів акторів, що дозволило їм стати різноманітними образами – від робітників до машин, від машин до газів і будівель, відтворюючи навіть ефекти вибухів та жертв.

По-друге, він першим почав використовувати відеокліпи в театрі, розширюючи їхнє застосування від простої зміни декорацій до включення в основний сюжет п'єси.

---

¹ Що зробив убитий чекістом у Сандармоху українець Лесь Курбас для світового театру. Інтерв'ю В. Ткач. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/29790030.html> (дата звернення 02.03.2025)

І нарешті, третій інноваційний аспект полягав у процесі трансформації актора у дійову особу прямо на сцені. Актори виходили перед глядачами, розглядалися як актори, а потім, змінюючи сценографію та освітлення, вони перетворювалися на персонажів, розкриваючи тим самим справжню магію акторської майстерності¹.

Діяльність Леся Курбаса в Харкові в 1920-30-х роках значно вплинула на розвиток українського театрального мистецтва. Його новаторські підходи і експерименти стали основою для подальшого розвитку театральної режисури в Україні. Однак, репресії 1930-х років, зокрема арешт і розстріл Курбаса у 1937 році, припинили його діяльність і спричинили значний удар по всьому українському театральному руху. Незважаючи на це, спадщина Леся Курбаса залишається живою і впливовою в українській культурі й по сьогодні.

Цікавою особистістю був також Михайль Семенко² – засновник українського футуризму, який привніс нові ідеї та експериментальні форми в українську поезію. Його діяльність сприяла розвитку авангардного мистецтва. Організовував футуристичні групи та видавничу діяльність, просуваючи нові літературні течії і естетичні ідеї.

У Харкові М. Семенко продовжив розвивати свої футуристичні ідеї, видавши кілька збірок поезій³, серед яких найбільш відомими є «Кобзар» (1924), «П'єро кохає» (1924), «Поворот на схід» (1925). Ці твори відрізнялися експериментальними формами, новаторською образністю та соціальною гостротою.

Михайль Семенко редагував та видавав кілька літературних журналів і альманахів, таких як «Нова Генерація» (1927-1930), який став важливим осередком футуристичного руху в Україні⁴. У цих виданнях публікувалися не

---

¹ Що зробив убитий чекістом у Сандармоху українець Лесь Курбас для світового театру. Інтерв'ю В. Ткач. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/29790030.html> (дата звернення 02.03.2025)

² Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 344.

³ Українська література 20-30 рр. XX ст. Огляд / Наталія Борисенко. 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-1aZ0-rIXzI> (05.03.2025)

⁴ Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 345.

тільки його власні твори, але й роботи інших футуристів, що сприяло популяризації та розвитку цього напрямку.

У Харкові Семенко був одним з організаторів літературного об'єднання «Аспанфут» (Асоціація панфутуристів), яке ставило за мету просування нових літературних та художніх форм. Це об'єднання активно проводило літературні вечори, виставки та дискусії, формуючи культурне середовище міста.

Семенко був не лише літератором, але й активним учасником соціально-політичних процесів. Його творчість відображала складні зміни в суспільстві, революційні настрої та критичне ставлення до сучасних йому подій.

Незважаючи на свій внесок у культурне життя, Михайль Семенко став жертвою сталінських репресій. У 1937 році його заарештували, тоді ж він був розстріляний. Його ім'я було реабілітоване лише після смерті Сталіна.

У західній частині України культурно-мистецьким товариствам належала особлива роль, адже, тривалий час перебуваючи під владою Австро-Угорщини та Польщі, вони мали свої унікальні виклики та умови для національного розвитку. Після закінчення Першої світової війни і внаслідок політичних змін, що відбувалися в Східній Європі, цей регіон опинився під тиском як польської, так і радянської влади. Національний рух в Україні в цей період часто стикався з супротивом з боку пануючих держав. В умовах польської та радянської політики асиміляції культурна діяльність стала не лише актом збереження національної ідентичності, але й формою опору. «Просвіта», заснована в 1868 році у Львові, в умовах міжвоєнного періоду стала інструментом протистояння культурній асиміляції з боку Польщі. Культурно-мистецька діяльність, яку організовувала «Просвіта», сприяла розвитку української мови, літератури, театру, музики та фольклору. Це стало частиною більш широкого національного відродження, яке набувало форми соціального руху, що підіймало національну свідомість серед українців у Галичині та інших частинах Західної України.¹

---

¹ Szporluk, Roman. *Russia, Ukraine, and the breakup of the Soviet Union*. Hoover Press, 2020. – 478. P. 112-115.

Крім того, активну участь у культурному житті Галичини брали літературні й мистецькі об'єднання, такі як «Руський театр» і «Богословське наукове товариство». Під керівництвом таких діячів, як Йосип Левицький і Василь Щурат, ці організації створювали простір для розквіту української драми та музики, сприяючи формуванню національної ідентичності через сценічні постановки. Постанови за творами Івана Франка, Лесі Українки та Тараса Шевченка розбуджували в українцях почуття гідності та гордості за свою спадщину.

Закарпаття, будучи на той час під владою Чехословаччини, також мало свої особливості в розвитку культурно-мистецьких об'єднань. Тут діяв крайовий осередок «Просвіти», який сприяв відродженню української мови та літератури серед закарпатців, активно організовував вечорниці, літературні читання та художні виставки. Однією з визначних постатей цього періоду був художник Адальберт Ерделі, який створював картини, що відображали унікальну закарпатську природу і водночас вписувалися в контекст національного мистецтва, цей процес був невід'ємною частиною загальноукраїнського культурного руху в період між двома світовими війнами¹

На Волині та Поділлі розвиток культурно-мистецьких товариств відзначався особливою увагою до етнографічної спадщини. У регіонах діяли численні аматорські гуртки, які займалися збором і записом народних пісень, казок, обрядів. Зокрема, багато уваги приділялося збереженню унікальних регіональних особливостей фольклору, що включало роботу з місцевими діалектами, традиційними мелодіями та орнаментами. Завдяки їхній діяльності було збережено багатий фольклорний матеріал, який став основою для формування професійного українського мистецтва. Ці гуртки відігравали також важливу роль у відродженні народних ремесел, таких як ткацтво, різьблення по дереву та вишивка, які несли у собі автентичний художній стиль регіонів. У цьому контексті варто зазначити важливий внесок митця Ніла Хасевича, який у своїх графічних роботах звертався до тем національної боротьби, ідентичності

---

¹ Szporluk Roman. *Russia, Ukraine, and the breakup of the Soviet Union*. Hoover Press, 2020. P. 125-130..

та культурної пам'яті. Його діяльність була нерозривно пов'язана з місцевими культурними спілками, які намагалися зберегти українське мистецьке надбання в умовах непростих історичних обставин. Його праці, зокрема ліногравюри, не лише відображали боротьбу за свободу, а й містили символіку, глибоко вкорінену в народному мистецтві Волині.¹

На півдні України, особливо в Одесі, Миколаєві та Херсоні, культурно-мистецькі товариства виконували подвійну функцію, важливим аспектом їхньої діяльності було збереження національної ідентичності в умовах радянської політики централізації та уніфікації. З одного боку, вони зберігали і поширювали українську культуру серед населення, з іншого — створювали умови для інтеграції нових модерністських тенденцій у мистецтві. В Одесі функціонували літературні салони, які ставали платформою для взаємодії українських, єврейських та російських письменників, сприяючи культурному обміну. Зокрема, на початку 1920-х років політика «українізації» активно підтримувала розвиток місцевих осередків культури, включаючи літературно-мистецькі кола та театри. Проте наприкінці 1920-х років такі ініціативи були згорнуті через зростання тоталітарного контролю, що позначилося і на діяльності цих товариств. Національна ідентичність у цей період часто була частиною більш широкої стратегії радянської влади, яка використовувала «коренізацію» як тактичний хід для здобуття підтримки українського населення. Проте цей підхід поступово замінився репресивними заходами, спрямованими на уніфікацію культури під контролем центру. У Миколаєві та Херсоні діяли численні аматорські гуртки, які прагнули зберегти український фольклор та залучали місцевих митців до створення творів, що підкреслювали національну самобутність.²

Підсумовуючи, можна сказати, що діяльність культурно-мистецьких товариств у різних регіонах України в 20–30-х роках ХХ століття створила

---

¹ Іздепська-Новицька М. Просвітницька діяльність хорових гуртків у Західному Поділлі в 20–30-х роках ХХ століття // Редакційна колегія. — 2005. — 90 с. — С. 56–57.

² Трагедія української культури у період сталінізму. URL: https://studopedia.com.ua/1_51011_tragediya-ukrainiskoi-kulturi-u-period-stalinizmu.html (дата звернення: 06.03.2025)

фундамент для національного відродження. Завдяки зусиллям цих організацій вдалося не лише зберегти культурну спадщину, але й інтегрувати українське мистецтво у світовий контекст. Ці організації стали важливими осередками збереження й популяризації української культури, мови, літератури, фольклору та мистецтва, які опинилися під загрозою асиміляції та політичного знищення. Завдяки освітнім, мистецьким і виховним ініціативам, вони не лише підтримували культурну самобутність, а й виховували нові покоління свідомих громадян, які відчували свою національну приналежність і відповідальність за її збереження.

Отже, культурно-мистецькі товариства виконували низку важливих функцій: від збереження традицій і популяризації мови до формування патріотичних цінностей та подолання регіональних відмінностей. Вони відіграли визначну роль у створенні єдиного культурного простору України, об'єднуючи громади різних регіонів навколо ідеї збереження національної ідентичності. Особливий акцент був зроблений на подоланні викликів, пов'язаних із цензурою, репресіями та браком ресурсів. Вплив їхньої діяльності відчувається і сьогодні, адже саме в цей період було закладено підвалини національної ідентичності, яка виявляється у всіх сферах сучасного культурного життя.

РОЗДІЛ 2.

ДІЯЛЬНІСЬ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ У 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТ. ТА ЇХ ВПЛИВ НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

Сучасна історія нашої держави сприяє посиленню досліджень історичного, політичного, культурного напрямків, що висвітлюють справжню історію нашого народу, а не спотворену на власний розсуд «сусідами», які століттями знищували українську національну свідомість та самоідентичність.

Національно-культурний розвиток 1920-х – 30-х років є важливим етапом в історії нашого народу, а тому дослідження цього періоду, що існують, мають важливу наукову цінність. Це пов'язано насамперед з тим, що наукові роботи, написані в радянський період, через своєрідну догматичну і методологічну традиції, що були чинні в тогочасній українській науковій практиці, не можна вважати не тільки об'єктивними, але і ціннісно правильними, хоча, звісно, існують винятки. Єдиним ціннісним аспектом таких праць є наявність в них фактичного матеріалу.

З цього випливає, що проблемою залишається те, що в радянський період та довгий час після отримання Україною незалежності, дослідження даної теми, як в вітчизняних так і зарубіжних наукових колах, досліджувалось частково, тобто вивчались тільки окремі аспекти проблеми.

Не менш проблематичним є відсутність цілісних ґрунтовних досліджень періоду 1920-х – 1930-х років, на противагу яких є велика кількість псевдо правдивих публікацій радянських партійних та державних діячів, де частково зачіпались проблеми присутності участі інтелігенції в українських культурних процесах. Оскільки саме інтелігенція свого часу стали не просто засновниками певних об'єднань, товариств політичного чи культурного напрямку, але і осередком боротьби за національну самоідентичність нашого народу.

Першим хто звернув увагу на інтелігенцію, як феномен культурного життя України та участь її в розвитку суспільно-культурного життя, був

Г. Гринько¹. Більш ґрунтовно і широко окреслив проблему М. Скрипник, який не тільки розглядав роль інтелігенції в національно-культурних процесах, але і їх вплив на «українізацію», як процес українського національно-культурного розвитку².

В цьому ж напрямку цікавою є праця А.Козаченка де досліджено роль української інтелігенції в суспільному та культурному житті республіки³.

Вартими уваги є дослідження А. Лейтеса та М. Яшека «Десять років української літератури» яке охоплює 1917 – 1927 рр.⁴, де висвітлено організаційні сторони існування літературних культурно-просвітницьких об'єднань в УСРР, розглянуто їх програмні маніфести, наведено партійні документи та виступи державних і партійних керівників, присвячені художній культурі.

Важливу роль в дослідженні діяльності культурно-мистецьких товариств відігравали також памфлети М. Хвильового «Апологети писаризму», «Думки проти течії», «Камо грядеши», «Наше сьогодні»⁵, збірник М. Зерова «До джерел»⁶ та дослідження М. Коваленка⁷ та І. Микитенка⁸ про українську радянську літератури.

В 1930-х рр. дослідження, що стосувалися б українських культурно-просвітницьких організацій майже не проводилось, через звинувачення української інтелігенції, з якої і складались ці товариства, в українському націоналізмі. Це було пов'язано з процесом СВУ, та зміною світогляду тогочасного більшовицького керівництва – все українське вважалось контрреволюцією та ідеологічним саботажем. Чи не єдиною працею, що

¹ Гринько Г. Господарські основи радянського культурного будівництва. Харків, 1921. 441 с.

² Скрипник М.О. Підсумки «літературної дискусії». Останні партійні документи з національної політики КП(б)У. Київ, 1927. С.70-101

³ Козаченко А. Українська культура, її минущина і сучасність. Х.: Пролетар, 1931. 167 с.

⁴ Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917 – 1927). Т.І. Організаційні та ідеологічні шляхи української радянської літератури / 2 вид. доп. та переробл. Х.: Держвидав України. Х, 1930. 756 с.

⁵ Хвильовий М. Твори: У 2 т. Т.2. К.: Дніпро, 1990. 926 с.

⁶ Зеров М. До джерел: Літературно-критичні статті. К.: Слово, 1926. 132 с.

⁷ Коваленко Б. Українська пролетарська література. К., 1929. 48 с.

⁸ Микитенко І. За гегемонію пролетарської літератури: Доп. на пленумі Ради ВУСПП. 21/V.1930. Х.: Укр. робітник, 1930. 92 с.

стосувалась об'єднань та окремих просвітницьких особистостей був збірник «На фронті культури»¹.

Деякі аспекти культурного розвитку 1920-х – 1930-х рр. висвітлено в працях Г. Шевчука, Г. Ясницького, І. Золотоверхого, М. Гриценка, Ю. Курносова і О.Бондаря та інших. Більше праць, що стосувались дослідження культурно-мистецького життя цього періоду, вийшли в світ після 1980-х років. Це були праці В. Даниленка, В. Білоцерківського, Л. Ткачової, Н. Горбач, В. Лозицького, Ю. Курносова, Я. Дашкевича, Г. Касьянова, Ю. Шаповала, Д. Табачника, О. Сидоренка, М. Панчука.

В 1990-х почали з'являтися праці з дослідження української культури 1920-х – 1930-х рр., в тому числі і культурно-просвітницьких організацій, більш високого рівня об'єктивності та аналітичності. Зокрема йдеться про спільну монографію В. Даниленка, Г. Касьянова та С. Кульчицького під назвою «Сталінізм на Україні в 20-30-ті роки»² де йдеться про політичні передумови розвитку культури досліджуваного періоду та показано механізм репресій проти української інтелігенції. Такими ж за значенням є монографія Г. Касьянова «Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля»³, Ю. Шаповала «Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії»⁴, С. Білоконя «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.)»⁵ та інші. Всі вони показали, що досліджуваний період - це був часом боротьби проти більшовицької демагогії та диктатури, ґрунтом якої стала інтелігенція, яка поклала початок утворенню культурно-мистецьких товариств, що мали величезний вплив на культурний розвиток України.

¹ На фронті культури. К, 1935. 262 с.

² 7 Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні. К.: Либідь, 1991. 342 с

³ Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 1930-х років: соціальний портрет та історична доля. К.: Глобус, Вік; Едмонтон: Канад. Ін-т Укр. Студій Альбертського Ун-ту., 1992. 176 с

⁴ Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. К.: Наук. думка, 1993. 351 с.

⁵ Білокінь С.І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.): Джерелознавче дослідження. К, 1999. 448 с

2.1. Товариства модерністського спрямування

Початок ХХ ст. в літературному колі окреслився рядом проблем, що характеризувався оновленням видів і жанрів літератури та створенню нового мистецького погляду. Це був час становлення національного та історичного типу мистецької діяльності, в основі якого зв'язок з традиціями, а також пошуках їх радикальної переоцінки в полі художньо-естетичного простору.

Одним з основних літературних напрямків цього часу був модернізм, що вважався «високолітуратурним» напрямом¹, дотичним до західноєвропейського модернізму², він характеризується міфологічністю³, маргінальністю⁴ та національною іманентністю⁵.

Дослідженням літературно-культурного процесу цього періоду займалися Г. Грабович⁶, Я. Грицковян⁷, В. Гуфельд⁸, М. Ільницький⁹, В. Дончик¹⁰, В. Лучук¹¹, О. Луцький¹², М. Наєнко¹³, О. Ріпко¹⁴, Б. Романенчук¹⁵, Ю. Шерех¹⁶ та інші.

За словами О. Граб, дослідники переважно звертали увагу на філософсько-естетичний напрям зачатків нової модерної свідомості митців

¹ Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурс ранняго українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів, 1997. 426 с.

² Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1997. 447 с.

³ Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.

⁴ Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ: Факт, 2001. 160 с.

⁵ Граб О. Національна константа творчих пошуків поетів - «молодомузівців» // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2008. Вип. 13. С.11-22. URL: https://rshu.edu.ua/images/nauka/ukr_kult_min_such_rozv_nm_vip13.pdf (дата звернення 05.03.2025)

⁶ Грабович Г. Екзорцизм українського модернізму. До історії української літератури. К.: Критика, 2003. С. 522-535.

⁷ Грицковян Я. До питання про «Молоду Музу» // Варшавські українознавчі записки. Варшава, 1989. Ч.1. С. 21-23

⁸ Гуфельд В. Іван Франко і модерністи. Літературна критика. К.: Держлітвидав, 1940. №10. С. 3-31.

⁹ Ільницький М. Краси свічадо // Розсіпані перли: Поети «Молодої Музи». К.: Дніпро, 1991. С. 5-17

¹⁰ Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.1: Перша половина ХХ ст.: Підручник / За ред. В. Г. Дончика. К.: Либідь, 1998. 461 с.

¹¹ Лучук В. Повернення навіки // Молода Муза: Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ століття. К.: Молодь, 1989. 237 с.

¹² Луцький О. Молода Муза // Остап Луцький і сучасники: Листи до О.Кобилянської й І.Франка та інші забуті сторінки. Нью-Йорк-Торонто, 1994. 427 с.

¹³ Наєнко М. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література. К., 2000. 312 с.

¹⁴ Ріпко О. У пошуках страченого минулого: Ретроспектива мистецької культури Львова ХХ ст. Львів: Каменяр, 1996. 286 с.

¹⁵ Романенчук Б. Модернізм і модерністи // Київ: Філадельфія, 1960. № 2. С. 13–23.

¹⁶ Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. К., 1993. 427 с.

цього періоду, що характеризується індивідуалізмом та гуманізмом. Особливу роль тут відіграє національність, як новий етап самоідентифікації «як етап на шляху людської суб'єктивності до себе, який стверджує цю суб'єктивність у своїй метафізичній суті націоналізм, покликаний водночас стати новим гуманізмом». Це був час створення нового сутнісного буттєво-історичного виміру літератури і мистецтва в Україні, що «репрезентував результат подолання дистанції між фізичним і духовним «Я» та усвідомлення національного буття». Модернізм став напрямком з елементами національного й національно-визвольного піднесення, самоусвідомлення і самоствердження народу в умовах духовної експансії¹.

Український модернізм цього часу активно реалізувався та переформовувався в своєрідний літературний «канон», представлений діяльністю літературних і літературно – мистецьких товариств 1920-х – 1930-х рр. ХХ ст., серед яких «Молода муза», «Молодняк», «Біла студія», «Музагет» та інші, в творчості реалізовувались новітні ідеї та оригінальні літературні форми.

«Молода муза» – одне з провідних Львівських модерних літературно-мистецьких об'єднань досліджуваного періоду, яке було дотичним до подібних європейських товариств, які «проголосили їх основою символізм та служіння красі»². Вони закликали до втечі від реальності до містичного³. Митці прагнули до пошуку нових мистецьких шляхів, шукаючи натхнення в загальноєвропейському культурному руслі.

До гурту входила переважно галицька молодь: О. Луцький, М. Яцків, П. Карманський, В. Пачовський, С. Чернецький, В. Бірчак, С. Твердохліб, Б. Лепкий, та інші. Переважно це були вихідні з сіл та маленьких містечок, які, за словами А. Матусяк, на своїх зібраннях вели культурні дискусії. На порядку денному завжди був пошук шляхів «відходження українського мистецтва від

¹ Граб О. Національна константа творчих пошуків поетів - «молодомузівців» // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2008. Вип. 13. С.11-12. URL: https://rshu.edu.ua/images/nauka/ukr_kult_min_such_rozv_nm_vip13.pdf (дата звернення 04.03.2025)

² Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи»: [монографія]. Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти. Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1995. С. 12

³ Томашук Н., Чернець Л. Шлях поета. / Загул Д. Вибране. Київ : Радянський письменник, 1961. с. 12

дотеперішньої скам'янілої естетичної почуттєвості та методів подолання панівного канону, шаблону і стереотипу всевладного народницького україноцентризму, який насправді затягував українську культуру у сліпий завулок партикуляризму, інтелектуального засліплення й заперечення зв'язків з «європейським багатоголоссям» універсальних істин»¹.

Неправильним буде вважати «Молоду Музу» якоюсь організацією з статутом чи програмою, як більшість відомих, це скоріше аматорський клуб літераторів, який, за словами М. Ільницького, складався переважно з молоді, що мала відношення до різних напрямів мистецтва, утворюючи специфічний «мультимедійний» творчий простір². Це західноукраїнське модерне мистецьке об'єднання друкувалось в «Літературно-науковому вістнику», пізніше заснувавши двотижневик «Світ», який проіснував тільки протягом 1906–190 рр. О. Луцький, що був одним з лідерів «Молодої Музи» вважав, що культура ХХ століття, повинна ґрунтуватись на прикладі вчень Ф. Ніцше, Ш. Бодлера, Г. Ібсена, адже інакше «з'являється тип людини, що вратила всяку віру і надію»³.

Саме О. Луцький став автором гасла «Молодої Музи», яке звучало так: «Воля і свобода в змісті і формі, але все щирість і тепло сердечне і зрозуміння всіх ніжностей в почуваннях людських і в найсубтельніших тонах природи»⁴. Л. Демська-Будзуляк вважає, що члени цього об'єднання мали надзвичайно перспективні мрії, які, однак не всім вдалося «прийти до очікуваного горизонту». Причиною такого дослідниця вважає те, що їх мистецька практика була неорганічна, а тому, хапаючись за окремі елементи, що характеризували європейський модернізм, вони не могли створити цілісну гармонійну мистецьку картину»⁵.

¹ Матусяк А. Сесійний дискурс письменників «Молодої музи» // Слово і Час. 2008. № 6. С. 36-37

² Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи»: [монографія]. Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти. Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 1995. С. 5

³ Луцький О. Остап Луцький і сучасники. Листи до О. Кобилянської й І. Франка та інші забуті сторінки. Нью-Йорк, Торонто : Видання української вільної академії наук у США, 1994. С. 175.

⁴ Там само. С. 178

⁵ Демська-Будзуляк Л. Досвід і риторика смерті у творчості молодомузівців // Слово і Час. 2008. № 1. С. 27

Ще одним об'єднанням була група «Молодняк» – культурно-освітня організація, що активно діяла у Харкові в 1926-х – 1932-х роках. Вони організовували лекції, виставки та інші заходи для молоді, сприяючи її культурному розвитку. Це літературна організація «комсомольських» письменників, утворена після розколу «Гарту», про яке мова піде пізніше. Об'єднання мало свої філії у Дніпропетровську, Запоріжжі, Кременчузі, Миколаєві, Херсоні. Сюди входила вся творча молодь Харкова та Києва, переважно колишні «плужани»: П. Усенко, Д. Гордієнко, Л. Первомайський, І. Ковтун, О. Донченко, Т. Масенко, І. Момот, Я. Гримайло, П. Голота, В. Кузьмич, О. Кундзіч, М. Кожушний, Б. Коваленко, О. Близько, О. Корнійчук, Л. Смілянський, А. Клочья, П. Радченко, І. Шевченко та інші, які виступали з декларативною заявою про небажання естетизувати ідеологічний комсомольський порядок, надаючи перевагу показу справжнього обличчя пролетарської молоді. Згодом до гурту приєдналися І. Гончаренко, Є. Фомін, І. Бойко, Д. Чепурний, Г. Мізюн, С. Крижанівський, Ю. Мокрієв, С. Воскрекасенко. Пізніше з «Молодняка» виділилось нове літературно-мистецьке об'єднання ПРОЛІТФРОНТ, ліквідоване після встановлення ЦК ВКП(б)¹.

Ще одним мистецьким об'єднанням модерного спрямування була «Біла студія», до якої входили Я. Савченко, Д. Загул, П. Тичина, М. Семенко, О. Слісаренко, Лесь Курбас, Марко Терещенко, П. Ковжун, А. Петрицький, В. Кобилянський та інші. З. Рибчинська зауважила, що «Біла студія» є тією літературно-мистецькою формацією, яку справедливо можна вважати «прообразом численних мистецьких об'єднань 20-х років»². Представники «Білої студії» змогли синтезувати в своїй творчій діяльності езотеричні та містичні мотиви, які майстерно переплітались в концепцію національного відродження. Їх основна мета полягала в «філософії життя», що реалізовувалась

---

¹ Молодняк. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т.2. / Авт.-уклад. ю. І. Ковалів. К: ВЦ «Академія», 2007. С. 72

² Рибчинська З. Творчість Дмитра Загула: шукання на грані // Українське літературознавство. 2012. Вип. 75. С. 214

в «пошуках філософичної концептуальності»¹. Однак не все, що хотіли б його часники було вдалим: в світ вийшов тільки один випуск їх «Літературно-критичного альманаху» за редакторства Я. Савченко, де публікувались сам Я. Савченко, а також М. Семенко, Я. Савченко, О. Слісаренко, Д. Загул та П. Тичина.

За словами З. Рибчинської, саме «Біла студія» стала знаком «переходу все ще традиційної, патріархальної літератури у модерністичну»². Це був яскравий прояв «епістемологічної трансгресії в українському літературному процесі»³. Проте згодом «Біла студія» реорганізувалася у не менш відомий «Музагет», що став одним з найбільш відомим на сьогодні модерних мистецьких об'єднань, що було створено молодими авторами – новаторами, такими як Д. Загул та В. Кобилянський. Це було об'єднання нового покоління креативних митців, що змогли активізуватись в умовах тогочасних історичних процесів. А. Тичініна вважає, що дане об'єднання утворилось в часи «історичних та епістемологічних змін», через те, що творчі колективи однодумців найчастіше утворюються на основі протиставлення, де всі мають різні думки, «стають «своїми» у новоствореному колективі, оскільки в такому разі «синергія їхніх голосів стає сильнішою, помітнішою, гучнішою»⁴. «Музагет» стало знаковим модерним об'єднанням митців, які стали «найпомітнішим проектом»⁵ і «вершиною символізму»⁶ в Україні.

¹ Ковалів Ю. Біла студія. В: Ковалів Ю. (авт.-уклад.) // Літературознавча енциклопедія. У 2 т. Київ : Академія, 2007. Т. 1: А–Л. С. 135.

² Рибчинська З. Творчість Дмитра Загула: шукання на грані // Українське літературознавство. 2012. Вип. 75. С. 216

³ Тичініна А. Поет «загубленого п'ятиріччя»: Дмитро Загул як учасник модерністського угруповання «Музагет» // Вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Питання літературознавства. 2024. № 109. С. 183 (173-203)

⁴ Тичініна А. Мультимитець у «Музагеті»: інтермедіальна домінанта творчості Михайла Жука // Питання літературознавства. 2023. № 108. С. 28–48. URL: <https://doi:10.31861/pytlit2023.108.028> (дата звернення 05.03.2025)

⁵ Агєєва В. Марсіани на Хрещатику // Літературний Київ початку ХХ століття. Київ: Віхола, 2023. С. 136.

⁶ Поліщук Я. Буковинці в «Музагеті» // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. 2008. Вип. 394–398. С. 280–285.

Дослідженням феномену «Музагет» займалися Г. Грабович¹, Я Грицковян², В. Гуфельд³, М. Ільницький⁴, В. Дончик⁵, В. Лучук⁶, О. Луцький⁷, М. Наєнко⁸, О. Ріпко⁹, Б. Романенчук¹⁰, Ю.Шерех¹¹.

«Музагет» заснували Київ Поліщук, Д. Загул та Ю. Меженко. Митці об'єднання апелювали до повної творчої незалежності митців, наповнених «настроями катастрофізму». Г.Журба наполягає на тому, що «музагет функціонував як об'єднання поствоєнної і постреволуційної ситуації в країні: зплюнтована, знищена, розбомблена країна – те, що зблизило Київських митців». Учасники збирались на квартирі М. Жука на Маріїно-Благовіщенській вулиці, «у приємній артистичній обстановці: стіни були обвішані своєрідними портретами діячів мистецтва і поетів з символічними аксесуарами».

«Музагет» помилково вважати тільки літературним угруповуванням, це було полімистецьке об'єднання, що презентувало так званий полікультурний вид мистецтва, що включав синтез літератури, музики, живопису, театру. Музагетівці активно брали участь в клубі «Льох мистецтва», де організовувались перформенси-інсценізації молодій генерації митців. «Музагет» став знаковим явищем, які змогли дотримуючись власних естетичних позицій, знайти компроміс з новим режимом¹².

Фактично саме «Музагет», за словами Я. Поліщука, мало неабияке значення для розвитку українського модернізму, ставши «трибуною цілої

¹ Грабович Г. Екзорцизм українського модернізму. До історії української літератури. К.: Критика. 2003. С. 522-535.

² Грицковян Я. До питання про «Молоду Музу» // Варшавські українознавчі записки. Варшава, 1989. Ч.1. С. 21-23.

³ Гуфельд В. Іван Франко і модерністи // Літературна критика. К.: Держлітвидав, 1940. №10. С. 3-31.

⁴ Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи». Львів, 1997. 132 с.

⁵ Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.1: Перша половина ХХ ст.: Підручник / За ред. В. Г. Дончика. К.: Либідь, 1998. 461 с.

⁶ Лучук В. Повернення навіки. Молода Муза: Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ століття. К.: Молодь, 1989. 237 с.

⁷ Луцький О. Молода Муза // Остап Луцький і сучасники: Листи до О.Кобилянської й І.Франка та інші забуті сторінки. Нью-Йорк-Торонто, 1994. 427 с.

⁸ Наєнко М. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література. К., 2000. 312 с.

⁹ Ріпко О. У пошуках страченого минулого: Ретроспектива мистецької культури Львова ХХ ст. Львів: Каменяр, 1996. 286 с.

¹⁰ Романенчук Б. Модернізм і модерністи. Київ: Філадельфія, 1960. №2. С. 13-23

¹¹ Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. К., 1993. 427 с.

¹² Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : НікаЦентр, 2015. С.42.

генерації, програмним виступом однодумців, об'єднаних на засадах панестетизму та символізму»¹. Маючи недовгу історію існування, об'єднання змогло видати єдиний «місяшник літератури і мистецтва»², який став знаковим, адже зміг «поєднати символістську естетику з націоналістичними гаслами»³.

Отже, можна зробити висновок, що українські модерністи 20-30-х рр. ХХ ст. стали широким мистецьким напрямом, що об'єднувало різних митців, що мали спільну мету. Їх поетичне новаторство полягало в непідкупному, сміливому прояві креативності у полімистецьких колективах, що формувались під впливом складних історичних подій 1920–1930-х рр. для різних митців це мало різні наслідки, київських «музагетівців» привело до визнання, на противагу буковинських митців, таких як В. Кобилянський та Д. Загуг, було репресовано ідеологічним режимом.

2.2. Товариства соціального та народного спрямування

Окрім товариств культурно-літературного та освітнього напрямів на території України в 20-х – 30-х роках ХХ ст. спостерігалася чітка тенденція до об'єднання населення в товариства соціального та народного спрямування. До таких організацій належали переважно об'єднання українського робітництва Галичини. Це були угруповування «Сила», «Будучність», «Воля», «Зоря», та інші.

Ці об'єднання створені з ініціативи інтелігенції, а саме громадсько-політичних, церковних діячів, робітників-діячів націоналістичного підпілля, тощо. Ці товариства, на відміну від літературно-культурних, мали чітку структуру та діяли в різних напрямках.

---

¹ Поліщук Я. Буковинці в «Музагеті». Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. 2008. Вип. 394–398. С. 285.

² Журба Г. Від «Української хати» до «Музагету» // Україна. 1990. № 47. С.136-137.

³ Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : НікаЦентр, 2015. С.41.

Одну з найбільших ролей в соціальному житті населення відіграло товариство українських робітників «Сила», яке нараховувало близько 5 тисяч учасників на території Галичини. Учасники «Сили» разом з представниками культурно-освітніх установ заснували перший робітничий університет у Львові, що був просвітньо-виховним закладом де навчалось 160 осіб. Тут викладали історію України, українську літературу, землезнання України, гігієну, науку про людину, філософію, мовознавство, соціальне право, суспільне забезпечення та торговельні науки¹.

Товариство «Ощадність» займалось однією з невідкладних справ, а саме проведення постійних викладів з історії робітничого руху². «Сила», «Зоря», «Воля», «Будучність» - одні з товариств народного спрямування, що займались проведенням спільних національно-патріотичних, культурно-освітніх та релігійних заходів³. Це була організація урочистостей, присвячених українським діячам, зокрема Т. Шевченкові, І. Франкові, та інших.

Учасники об'єднання «Зоря» самі були активними учасниками у постановках вистав, відомих українських діячів, що репрезентувались на сцені Народного дому. Зокрема це були постановки вистав «Дай серцю волю, заведе у неволю» М. Кропивницького, «Чорний Матвій» В. Лозинського, «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник» І. Котляревського, та інші.

«Зоря» займалась напрямком виховання робітничої та ремісничої молоді. 29 березня 1925 р. учасники «Зорі» зібрали нараду у справі опіки над українською ремісничою й торговельною молоддю, наслідком якого було створення «Комітету опіки над ремісничою молоддю», до якого ввійшли учасники інших об'єднань даного напрямку, серед яких Народна організація українців Львова, «Зоря», «Сокіл», «Січ», «Просвіта», «Реміснича бурса», та інших товариств⁴. Члени комітету займались просвітленням молоді та були ініціаторами створення українських бурс для молоді. При «Зорі» діяли вечірні

¹ Пасіцька О. Культурно-освітня діяльність українських робітничих організацій Галичини в 1920–1930-х роках // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. Вип. 23. С. 475–484.

² Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 27; Спр. 7. Арк. 9.

³ Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 24.

⁴ Центральний державний історичний архів України. Львів. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 5–9.

культурно-освітні курси, де викладали предмети робітничо-ремісничого напрямку для всіх бажаючих.

«Сила» займалась культурно-просвітньою діяльністю народу, організовуючи засідання, вечорниці і фестини, святкування народних свят, екскурсії та дискусійні зібрання. Маючи народно-соціальне спрямування організація займалась також створенням бібліотек, читалень, де проводились курси для неграмотних¹. На той час фонд товариства налічував понад 2 тисячі примірників книг, часописів та журналів, які поповнювали меценати з «Просвіти», «Рідної школи», видавництва «Червона калина», «Голос нації», «Нове село», тощо. Одним із напрямів їх соціальної діяльності було видання брошур і часописів для робітництва, ремісництва.

Активісти «Сили» проводили соціальну політику, щодо орієнтації населення до українського руху², через проблеми з коштами не довели справу до кінця. Однак їм вдалося видати так звану одноднівку «До боротьби», де було зазначено вимоги українських робітників націоналістичного спрямування. Серед вимог: боротьба проти пригноблення робітників, мізерна заробітня плата, та все інше, спрямоване на шкоду українських робітників. Одноднівка мала на меті домогтися справедливості в соціальній сфері та підвищення культурно-освітнього рівня населення. Для цього «Сила» співпрацювала з «Просвітою», «Рідною школою», Науковим товариством ім. Т. Шевченка та видавничим домом «Українська преса»³.

«Просвіта» на той час була організацією, що мала на меті підвищення культурного рівня населення, збереження і розвитку української мови та культури. Створена у Львові в 1868 році, «Просвіта», розгорнула свою діяльність на всій території Західної України та стала однією з найбільших та найвпливовіших українських громадських організацій. Основним завданням «Просвіти» була просвіта народу, підвищення культурного рівня українського

---

¹ Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 14.

² Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3-8

³ Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 40

населення та зміцнення національної свідомості. Товариство організувало народні читання, лекції, курси, виставки, концерти та інші культурні заходи.

У 20-30-ті роки ХХ століття, коли Західна Україна перебувала під польською владою, «Просвіта» продовжувала свою діяльність, не дозволяючи режиму полонізації підірвати національну ідентичність українського народу. Товариство відкривало нові культурні заклади, видавало книги та періодичні видання, організувало художні виставки та інші культурні заходи.

Таким чином, «Просвіта» стала однією з найбільших та найвпливовіших культурно-мистецьких товариств у 20-30-ті роки ХХ століття на Західній Україні. Вона відіграла важливу роль у збереженні та підтримці української культури, формуванні національної свідомості та підготовці молодого покоління до боротьби за незалежність та визволення України.

Схожим за спрямуванням варто вважати товариство «Боян» – культурно-освітню організацію, яка підтримувала національні традиції та культурну самосвідомість серед української молоді. Товариство було створене у Львові у 1921 році та функціонувало до 1939 року. Це була культурно-освітня організація, яка ставила перед собою мету підтримки національних традицій та культурної самосвідомості серед української молоді.

Основними завданнями товариства були:

- збереження і популяризація української культури, літератури та мистецтва;
- організація курсів та лекцій з питань історії, літератури, мистецтва та інших наук; створення власних видавництв для публікації книг, брошур та інших видань з національно-культурної тематики;
- організація театральних постановок, виставок та концертів з метою популяризації української культури та мистецтва.

У склад товариства входили відомі діячі культури та науки, зокрема письменники Іван Франко, Олесь Гончар, Михайло Яцків, Михайло Коцюбинський, музиканти Степан Людкевич, Роман Лещук, Олександр Кошиць та інші. Відомо, що в рамках товариства «Боян» відбувалися також

зустрічі й дискусії з відомими діячами культури, які здійснювали лекції та майстер-класи для членів товариства.

Цікаво, що товариство «Боян» також підтримувало інші організації, які працювали на користь української культури та мистецтва. Зокрема, воно співпрацювало з Товариством українських науковців, яке прагнуло розвивати науку та освіту в Україні на українській мові, а також з Товариством прогресивних українських жінок, яке працювало над підвищенням рівня освіти серед жінок та їхнього політичного участі. Також «Боян» підтримував Товариство українських книговидавців та Товариство українських композиторів, сприяючи розвитку української музичної та літературної творчості.

На території Західної України діяло товариство «Проліт» – організація, яка підтримувала розвиток української літератури, мистецтва та науки. Товариство «Проліт» було засноване у Львові в 1927 році. Його статутними завданнями було підтримувати розвиток національної культури, освіти та просвіти, зокрема в галузі літератури, мистецтва, науки та техніки. Товариство «Проліт» мало прогресивну ідеологію та залучало до своїх рядів молодь, яка бажала змінити суспільство на краще.

Одним із основних напрямів діяльності товариства «Проліт» було виходити на периферію, до міст та сіл, з метою популяризації культури серед населення. Для цього відбувалися лекції, концерти, виставки, демонстрації фільмів тощо. Важливою частиною роботи товариства була організація молодіжних таборів, які сприяли не лише розвитку національної свідомості, а й формуванню нового типу людини – патріота та активіста.

Товариство «Проліт» займалося видавничою діяльністю. У 1929 році вийшов перший номер журналу «Проліт», який присвячувався питанням національної культури та літератури. Крім того, товариство видавало книжки, брошури, буклети тощо, що стали важливою складовою культурного життя Західної України. Товариство загалом підтримувало ідею національно-культурного об'єднання та співпрацювало з іншими українськими

організаціями, які мали схожі завдання. У склад товариства входили відомі письменники, художники, науковці та інші діячі культури.

Учасники товариства активно займалися пропагандою української культури та історії серед населення західних областей України, що дало важливий внесок у формування національної свідомості. Також воно підтримувало інші культурні і національні ініціативи, наприклад, забезпечувало видачу українських книг, зокрема, в українських школах, та організовувало курси української мови. Зазначимо також, що товариство «Проліт» було заборонене під час нацистської окупації України під час Другої світової війни. Однак, після визволення Львова у 1944 році, організація була відновлена і продовжила свою роботу. Згодом, у 1949 році, товариство було ліквідоване радянською владою. Однак, його спадкоємцем стало Львівське обласне товариство культури, яке продовжує підтримувати традиції «Проліту» до сьогодні.

В цей же час на Західній Україні було створено «Спілку українських мистців» 1927 році у Львові. Це товариство об'єднувало художників, літераторів та інших творчих особистостей з метою захисту та пропаганди українського мистецтва та культури. У рамках СУМ проводилися виставки, літературні та музичні вечори, концерти та інші заходи, спрямовані на просування української культури на Західній Україні.

Тут же 1929 утворилось Товариство українських наукових, технічних та культурних працівників (ТУНТКП), засноване у Львові в 1929 році. Його метою було сприяння розвитку науки, техніки та культури серед українських працівників цих галузей у Західній Україні. В рамках ТУНТКП проводилися лекції, наукові збори, конференції та інші заходи, спрямовані на розвиток української культури та науки.

1931 року було створено товариство «Мистецтво» у Львові, яке зосереджувало свою увагу на розвитку образотворчого мистецтва. Це товариство проводило виставки творів українських художників, організовувало конкурси та присуджувало премії, що сприяло підтримці та популяризації

українського мистецтва. 1933 році було створено товариство «Рідне мистецтво» у Львові, яке сприяло популяризації народних мистецьких традицій та розвитку декоративно-прикладного мистецтва на Західній Україні.

Важливу роль в соціальному житті України відіграло товариство «Гарт» – організація, що діяла у сфері мистецтва та культури, підтримувала розвиток української національної культури та мистецтва. Його було створене у 1929 році в Львові. Організація мала на меті сприяти розвитку української культури та мистецтва, зокрема, національної музики, танцю, театру та кіно. Засновниками товариства були відомі українські митці того часу, серед яких були композитори Микола Лисенко, Степан Людкевич, Юрій Мейтус, художники Олекса Новаківський, Ярослав Пшеничний, Роберт Бучма, режисери Юрій Яновський та Леонід Макарович. Учасники «Гарту» активно проводили лекції та дискусії з питань літератури, мистецтва, філософії та інших галузей культури, організовував художні виставки, театральні вистави та концерти. До складу товариства входили відомі українські митці, такі як Іван Єфремов, Михайло Чернишевський, Олександр Бойченко та інші, які своєю творчістю сприяли розвитку українського мистецтва та культури. Товариство «Гарт» також здійснювало співпрацю з іншими культурно-мистецькими організаціями, зокрема, з Товариством «Боян», Товариством українських науковців та іншими¹.

Ще одне Товариство народного спрямування «Молода Галичина» – організація, яка підтримувала розвиток української національної культури та національної свідомості серед молоді. Засноване у Львові у 1924 році та стало одним з найбільших культурно-мистецьких товариств у Галичині. Основна мета організації полягала у підтримці національної свідомості серед молоді та просвіті. Члени товариства влаштовували лекції, дискусії, літературні вечори, концерти та інші культурні заходи, щоб популяризувати українську культуру та мистецтво. Також організація видавала свій власний журнал під назвою

---

¹ Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.Є.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. 240 с.

«Молода Галичина», у якому публікувалися літературні твори та статті з питань культури та мистецтва.

Товариство «Молода Галичина» було заборонено радянською владою в 1939 році. Чимало його членів потрапили до полону, зокрема, на території СРСР. Проте, після закінчення Другої світової війни діяльність організації було відновлено в Західній Україні. У 1991 році «Молода Галичина» було зареєстровано в Україні як громадська організація. Сьогодні організація працює над збереженням традицій та культурної спадщини галицьких українців, підтримкою молодіжних ініціатив та розвитком національної самосвідомості в Україні¹.

Одним з найбільш відомих на території Східної України було і залишалось «ВАПЛІТЕ» – це літературне об'єднання, засноване в Харкові, яке існувало з 1926 по 1928 рік. Вона відіграла важливу роль в українському літературному житті радянської доби, вважаючись центром Українського відродження 1920-х років². До складу новоутвореного угруповування увійшли колишні учасники літературної групи «Урбіно»³, яку очолював Микола Хвильовий. Першим президентом академії став Михайло Яловий, відомий український письменник та драматург. Незабаром його замінив реформатор українського театру Микола Куліш. Серед інших учасників ВАПЛІТЕ були такі відомі митці, як Майк Йогансен, Павло Тичина, Юрій Яновський, Микола Бажан, Володимир Сосюра, Юрій Смолич, Олекса Слісаренко та інші. Редакція ВАПЛІТЕ розташовувалася в будівлі видавництва з промовистою назвою УТОДІК («Українське товариство драматургів і композиторів»).

Основним пріоритетом ВАПЛІТЕ було відродження української нації. Учасники об'єднання виступали проти більшовизму та московського імперіалізму, вимагаючи національного самовизначення та утвердження української культури на всіх рівнях.

---

¹ Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.С.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. 240 с.

² Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.С.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. С. 119.

³ Там саме. С. 120.

Микола Хвильовий був одним із лідерів ВАПЛІТЕ і висунув гасла «Геть від Москви!» та «Дайош психологічну Європу!»¹. Президентом організації був Михайло Яловий (пізніше Микола Куліш), а секретарем – Аркадій Любченко. Проте багатьом письменникам-партійцям не подобалося спрямування ВАПЛІТЕ, яке намагалося взяти за приклад культурний розвиток Європи. Ці заяви викликали негативну реакцію радянського режиму, який встановив нагляд за діяльністю цієї організації вже з моменту її заснування.

У січні 1928 року, через опублікування у літературному журналі «ВАПЛІТЕ» другого уривка з твору Миколи Хвильового «Вальдшнепи», організація була змушена ліквідуватися. Після того, як радикальні письменники залишили ВАПЛІТЕ, переслідування з боку влади продовжилося, а їхніх членів позначили як «націоналістів» та «опортуністів». Урешті, ВАПЛІТЕ оголосила про свій саморозпуск. Члени ВАПЛІТЕ стали одними з перших жертв репресій сталінського режиму, що свідчило про загострення політичної ситуації в ті часи².

Цікавим з етичної точки зору було народне товариство «Будучність», головном напрямом роботи якого стала моральна ідейно-просвітницька робота серед українських жінок. Це було товариство українських греко-католицьких робітниць засноване за сприянням А. Шептицького. Товариство займалось організацією що недільних вечірніх церковних зібрань, де обговорювались актуальні та нагальні питання учасників³.

Важливу роль відіграло професійне товариство «Супруга» у Львові⁴, засноване Українською соціал-демократичною партією, яке після ліквідації товариства «Воля» стало культурно-освітнім соціалістичним осередком робітників. Народницьке соціальне спрямування мала також так звана

¹ Новохатько Л.М. Проблеми соціально-економічного і культурного розвитку України в контексті національної політики (20 - 30-ті рр. ХХ ст.). К.: Наукова думка, 1998. С. 189.

² Новохатько Л.М. Проблеми соціально-економічного і культурного розвитку України в контексті національної політики (20 - 30-ті рр. ХХ ст.). К.: Наукова думка, 1998. С. 200.

³ Пасіцька О. Культурно-освітня діяльність українських робітничих організацій Галичини в 1920–1930-х роках // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. Вип. 23. С. 479

⁴ Державний архів Львівської області.. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 45

«Академії працюючої жінки», де основним питанням ставала роль жінок в робітничому русі.

Якщо на заході України центром об'єднання таких об'єднань стала територія Галичини, то на Сході України це були Донецьк, Луганськ, Запоріжжя та Дніпропетровськ. Саме вони переживали активний розвиток культурної інфраструктури та створення нових творчих об'єднань. У Донецьку відбувалося інтенсивне культурно-мистецьке життя. Місто було домом для численних літературних та художніх гуртків, театральних колективів та музичних ансамблів. Тут проводилися літературні вечори, художні виставки, концерти та театральні вистави, привертаючи увагу як місцевих мешканців, так і гостей міста.

Товариство культури і мистецтв «Проліткульт» у Донецьку у 20-30-х роках ХХ століття було однією з ключових культурно-творчих організацій, спрямованих на просування комуністичних ідей та розвиток культурного життя серед місцевого населення. «Проліткульт» організовував різноманітні культурні події, такі як літературні вечори, виставки мистецтва, музичні виступи та театральні постановки. Ці заходи сприяли популяризації комуністичних ідей та культурної освіти серед місцевого населення. Окрім того товариство проводило масові культурні заходи, такі як святкування річниць революції, свята та інші масові заходи, які сприяли об'єднанню місцевого населення та підтримували дух колективізму. Учасники «Проліткульту» організовували лекції, семінари та інші освітні заходи з метою підвищення культурного рівня та свідомості населення, а також просування ідеології комунізму, сприяли розвитку та підтримці молодих талановитих митців, організовуючи їхні виставки та допомагаючи у їхньому творчому розвитку.¹ В цілому, «Проліткульт» відіграв важливу роль у формуванні культурного життя у Донецьку та сприяв розвитку мистецтва та культури в цьому регіоні у період міжвоєнного часу.

---

¹ Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.Є.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992.С. 320-325.

У Луганську в період 1920-1930-х роках активно розвивалася літературна сцена, проводилися літературні конкурси та зустрічі з письменниками. В цей час було створено «Товариство української культури», що було однією з ключових культурних організацій, спрямованих на підтримку та розвиток української культури в регіоні. «Товариство української культури» організовувало літературні вечори, зустрічі з письменниками, де обговорювалися українські літературні тенденції та творчість письменників. Воно активно просувало українську мову, літературу та культуру серед місцевого населення, організовуючи заходи з вивчення української мови, літератури та історії. В рамках своєї діяльності «Товариство української культури» часто організовувало культурні виставки, де представлялися роботи українських художників, а також проводилися концерти, театральні вистави та інші культурні заходи.

Окрім того члени товариства надавали активну підтримку українським художникам, письменникам та іншим творчим особистостям, сприяючи їхньому творчому розвитку та просуванню їхньої творчості. Активно брало участь у культурному житті Луганська, беручи участь у фестивалях, конференціях та інших культурних заходах регіону¹.

В цілому, діяльність Товариства української культури в Луганську сприяла збереженню та розвитку української культури в складний період історії регіону.

У Дніпрі в 1920-х - 1930-х роках існували угруповування, що займалися соціально-культурною роботою серед населення. Таким зокрема був художній гурток «Артек», який об'єднував художників-аматорів та професіоналів, які займалися малюванням, графікою та іншими видами образотворчого мистецтва. Він був важливим центром для творчого обміну досвідом та ідеями². Тут також існував мистецький гурток «Барвінок», що складався з молодих художників, які активно експериментували зі стилями та

---

¹ Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.Є.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. С. 336-338.

² Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. Київ: Либідь, 2002. С. 471.

техніками. Вони проводили виставки своїх робіт та брали участь у культурних заходах міста¹.

Схожий за напрямком був також гурток «Молодняк», що також гуртував молодих художників, літераторів та інших творчих особистостей, які працювали над створенням новаторських та відмінних творів мистецтва². Також існувало об'єднання театральних та кінематографічних артистів, які проводили різноманітні театральні вистави та кінопокази для місцевих глядачів під назвою «Артист»³. Всі вони були важливими центрами для розвитку та популяризації мистецтва в місті в цей період.

З вище розглянутого випливає, що протягом 1920-х – 1930-х років основні об'єднання народницького та соціального спрямування, що проводили переважно активну культуроосвітню роботу розташовувались на території Західної України та спрямовували свою роботу на покращення життя населення, що мало важливе історичне, громадянське, культурне, освітньо-виховне значення.

2.3. Театральні товариства

1920-і – 1930-і роки період часткового піднесення театального та кіномистецтва життя, яке в різних куточках країни розвивалось по різному. Це було пов'язано насамперед з політичною роздільністю територій нашої держави. Саме тому культурний розвиток був досить нерівномірний.

На території Західної України в цей період 20-х – 30-х рр. ХХ ст. характеризувався піднесенням сценічних мистецтв. На території тогочасної Кременеччини (нині Тернопільщина) існували осередки самодіяльних театральних студій та театрів. Всі вони організовувались під керівництвом

---

¹ Бачинський Д. Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х - поч. 30-х рр. : історіографія питання // УІЖ. К., 2007. С. 310.

² Там саме. С. 312.

³ Там саме. С. 318.

мистецького товариства «Просвіта». Поводячи свою культурно-просвітницьку політику, об'єднання надавало можливість проявитися народним талантам.

Це призвело до того, що утворення театральних колективів було одним із найбільш фінансово складних питань для сільських осередків, оскільки такі осередки утворювались чи не в кожному селищі краю. На сценах таких аматорських театрів ставили виключно твори з української драматургії, такі як «Безталанна» та «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Наймичка» Т. Шевченка, та інші¹.

Відсутність професійних акторів в таких театрах, призвело до того, що «Просвіта» започаткувала театральну бібліотеку, що містила підручники з цього виду мистецтва та п'єси. Окрім того один з учасників «Просвіти» Теодор Левицький, вивчавши історію та теорію українського театального мистецтва, згодом самотужки розробляв лекції про роль і значення театру в українському відродженні та звертався з проханням до повітової ради про допомогу із влаштуванням лекцій у Кременецькому повіті з метою благодійництва.

Схожим за напрямком, під керівництвом «Просвіти» був створений Почаївський театральний гурток під керівництвом Олекси Волошина, який нараховував понад 50 акторів. Після офіційного закриття «Просвіти», саме цей гурток 1936 р. перетворився на Українське культурно-освітнє товариство (УКОТ), яке продовжувало нести ідеї забороненої організації. Це театральне товариство проіснувало аж до приходу на Західні землі радянської влади, яка остаточно ліквідувала подібні організації та репресувала активістів.

Більшість театрів Західної України продовжили своє функціонування без втручання культурно-просвітницьких об'єднань. Серед таких був Польський Волинський театр ім. Ю. Словацького, Кременецький Драматичний гурток при учительській семінарії та гімназії, театр «Reduta», та інші.

---

¹ Будник А. В. Українська театральна афіша 1920–1930-х рр.: від еkleктики до конструктивізму // Мистецтвознавчі записки. 2015. №27. С. 308–318.

В середині 20-х рр. ще одна культурно-освітня секція ОГО організувала у м. Кременець в філії Волинського союзу народних театрів районну театральну бібліотеку та запровадила режисерсько-театральні курси, розраховані на сільських працівників. Тут навчалось 29 студентів. 1939 року театральна секція ОГО організувала на теренах закладу ляльковий театр під керівництвом С. Щепанського¹.

Театральні гуртки також функціонували при єврейських школах, при культурно-освітньому товаристві «Гарбут», що об'єднувало любителів музики і сцени.

Ще одним культурним товариством, що займалось театральною діяльністю був «Проліт», що організовувало театральні вистави, виставки, лекції та дискусії на культурно-мистецькі теми. Воно пропагувало новаторські тенденції в мистецтві та літературі, зокрема, футуризм, конструктивізм, експресіонізм та інші. У своїй роботі «Проліт» підтримував зв'язки з культурно-мистецькими організаціями інших країн, зокрема, з Польщею та Чехословаччиною².

Частково театральний напрямок мало і товариство «Гарт», що зосереджувалося на організації мистецьких виставок, концертів, театральних вистав та кіносеансів. Також вони проводили лекції та курси з мистецтва для широкої громадськості. Особлива увага в організації була приділена розвитку танцю, зокрема народного. У 1930 році товариство створило ансамбль народного танцю «Гарт», який вийшов на передовий план національного танцю в Україні.

Найважливішим досягненням товариства «Гарт» можна вважати організацію Першого українського театального фестивалю у Львові в 1930 році. Фестиваль був присвячений творчості українських драматургів та акторів.

---

¹ Будник А. В. Українська театральна афіша 1920–1930-х рр.: від еkleктики до конструктивізму // Мистецтвознавчі записки. 2015. №27. С. 308–318.

² Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.Є.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. 240 с.

В рамках фестивалю було виставлено 24 вистави зібраних з різних театрів України.

Товариство «Гарт» продовжувало працювати до 1935 року, моменту його заборони радянською владою. Однак, за час своєї діяльності воно зробило вагомий внесок у розвиток української культури та мистецтва. Зокрема, товариство здійснювало видавничу діяльність, публікуючи твори українських письменників та поетів, зокрема, Василя Стефаника, Олени Теліги, Михайла Яцковського та інших¹.

Підсумовуючи, можна зазначити, що важливу роль в розвитку театральних об'єднань стало прийняття Народним комісаріатом освіти (НКО) у 1925 р. рішення про створення масових театральних об'єднань, таких як народний театр, пересувний робітничо-селянський театр та «жива» газета-театр², які, за словами О. Федотової «повинні були стати власне українськими як за формою, так і за змістовим наповненням, гостро критикуючи у своїй діяльності віджиті форми «шароварщини-гопакедії»³.

2.4. Специфіка розвитку культурно-мистецьких товариств у різних регіонах України

Розвиток Західної та Східної України впродовж багатьох століть в силу роз'єднаності земель між різними панівними державами відбувався по-різному.

Культура Західної України формувалась під виразним началом сильного почуття національної самосвідомості, розуміння пригноблення народу «австрійським та польським політичним пресом»⁴, призвело до того, що

---

¹ Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.С.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. 240 с.

² Безгін О.І. Держава і театр. Деякі аспекти формування системи управління театральною справою в другій половині 20-х–середині 30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мист-ства : 17.00.01. Київ, 1994. 24 с.

³ Федотова О.О. Театральне мистецтво Радянської України в контексті комуністичної ідеології (1919–1930-ті рр.) // Modern culture studies and art history: an experience of Ukraine and EU: Collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. С. 479

⁴ Історія української культури: у п'яти томах. Т. 5. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. Кн. 4. Проблеми функціонування, збереження і розвитку культури в Україні / гол. ред. М.Г.Жулинський. Київ: Наукова думка, 2013. С.13.

західноукраїнська інтелігенція була більш згуртована і чіткіше формулювала свої політичні цілі ніж східна. Через більш зважену політику австро-угорського уряду, тут почався рух інтелектуальної еліти, яка намагалась боротись в умовах консолідації української нації.

Після підписання Акту злуки у січні 1919 р. почався ряд політичних моментів, що призвело до початку тоталітарної доби, що уявлялася гомогенною. Це був час коли інакомислення знищувалось докорінно, час винищення інтелектуальної еліти, девальвація наукових знань, насадження аморалізму.

Західноукраїнські землі розділились: колишню Західноукраїнську Народну Республіку (Галичина, Волинь) поглинула Польська держава. Буковину та українські повіти Бессарабії – Румунія, Закарпаття та Пряшівщину – Чехословаччина. Це призвело до того, що навіть тут розвиток культурного та соціального напрямків відрізнявся. Землі, що опинились під владою Польщі були під політикою пацифікації, наслідком якої стали вбивства, арешти, спалювання сіл, нищення всіх осередків українського життя. Однак навіть тут, на відміну від Східної радянської України, український рух мав право на існування.

1920–30-ті рр. стали знаком двофрагментності української політичної культури. У політичній культурі західних земель посилювалися настрої антипольськості, крайнього радикалізму. Духовний лідер українства митрополит А. Шептицький, не стільки підривав Польську державу, скільки накликав на суспільство зайві репресії¹.

Це призвело до скупчення інтелігенції, що розуміла, зараз як ніколи важливо збережувати і примножувати національні традиції, інакше це грозило повним знищенням всього українського. Новостворювані культурно-мистецькі товариства на Західній Україні об'єднували людей, зацікавлених у розвитку української культури та мистецтва. Їх діяльність була спрямована на

---

¹ Історія української культури: у п'яти томах. Т. 5. Українська культура XX – початку XXI століть. Кн. 4. Проблеми функціонування, збереження і розвитку культури в Україні / гол. ред. М.Г.Жулинський. Київ: «Наукова думка», 2013. 944 с.

відродження національної культури, її збереження та популяризацію серед населення регіону.

Товариства займалися різними видами діяльності, зокрема, організовували художні виставки, концерти, театральні вистави, лекції, дискусії та інші культурно-мистецькі заходи. Вони також видавали літературні, художні та музичні видання, що сприяло поширенню української культури та мистецтва серед населення.

Вони стали важливим фактором у розвитку української культури та мистецтва, а їх діяльність відіграла важливу роль у формуванні ідентичності українського народу, впливала на політичну та культурну атмосферу регіону. Оскільки культурно-мистецькі товариства не існували відокремлено від інших соціальних структур, їх діяльність взаємодіяла з різними аспектами культурного та політичного життя того періоду.

Діяльність товариств спрямовувалася на відродження національної культури, її збереження та популяризацію серед населення регіону. Учасники товариств мали різний політичний світогляд, але їх об'єднувала загальна мета – розвиток української культури та мистецтва. Діяльність культурно-мистецьких товариств мала важливу роль у формуванні ідентичності українського народу та впливала на політичну та культурну атмосферу регіону.

Такі культурно-мистецькі товариства на Західній Україні у 1920-30-ті роки ХХ століття з'явилися на хвилі національно-культурного відродження українства, яке відбувалося в роки міжвоєнного періоду. Ці товариства формувалися з ініціативи творчих особистостей, що були зацікавлені в розвитку української культури та мистецтва на Західній Україні.

Одним з таких була «Спілка українських мистців» 1927 року, «ТУНТКП» 1929 року, товариство «Мистецтво» та «Рідне мистецтво». Всі вони були активними учасниками української культурної та політичної сцени, сприяючи збереженню національної ідентичності та розвитку української культури. Завдяки їхній праці зародилися нові напрямки у літературі, мистецтві та музиці, які знайшли своє відображення в творчості видатних діячів того часу.

Такі групування відігравали важливу роль у створенні і популяризації нових культурних течій та напрямків. Окрім того, культурно-мистецькі товариства були важливими центрами формування і розповсюдження української мови. Вони організовували мовні курси, видавали книги та періодичні видання, проводили лекції та інші заходи, що сприяли розширенню використання української мови в різних сферах життя.

Крім того, товариства активно сприяли розвитку української літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва та інших галузей культури. Вони відіграли важливу роль в політичному житті Західної України, а саме стали центрами об'єднання українців у боротьбі за свої права та свободи.

Територія Східної України в цей час перебувала під владою СРСР. Це був період жорстокого цензурування всього, що не було вигідне тогочасній владі. Незважаючи на це, у 1920-ті роки спостерігався значний розвиток української культури, завдяки широкому поширенню україномовної освіти та підтримці з боку держави, особливо після введення політики українізації в 1923 році. Еміграційний відтік кадрів призвів до появи нових талантів, які збагатили культурний пласт регіону¹.

Попри складнощі та політичні тиск, 1920-ті роки стали часом надзвичайного розвитку та відкриттів в українській культурі, який дав можливість для творчої енергії та вираження ідеалів. Революція також принесла культурній діяльності відчуття новизни та свідомість про звільнення від обмежень минулого. Появилися складні питання щодо шляхів розвитку української культури та її зразків.

Цей час був періодом пошуків і сподівань. Під впливом власної місії та росту аудиторії, письменники, художники та учені з ентузіазмом створювали новий культурний світ.

Це був час створення товариства «Плуг» 1922 році у Харкові, що залучила сотні письменників і тисячі початківців. Її члени прагнули створити

---

¹Висоцький О. Ю. Історія української культури: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. С. 16

культуру, яка б відповідала потребам мас¹. Особливу роль в створенні пролетарської культури відіграло товариство під крилом Василя Еллан-Блакитного під назвою «Гарт»², до якої протягом року приєдналися такі відомі постаті як Олександр Довженко, Олесь Досвітній, Павло Тичина, Микола Хвильовий та інші.

Однією з найвідоміших Східноукраїнських літературно-мистецьких організацій стала створена в 1925 році Вільна академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ)³, яка об'єднала 22 письменників і поетів. Це була доба відносної лібералізації літературного та мистецького процесу.

Завдяки політиці українізації значно зросла кількість таких товариств на Сході України, що мало позитивний результат в сфері освіти, театру, літератури та мистецтва, що відображено в ряді партійних та урядових постанов, таких як «Про обов'язкове студіювання у школах місцевої мови, а також історії та географії України»⁴ (1919), «Про вживання в усіх установах української мови нарівні з великоруською»⁵ (1920), та «Про запровадження української мови у школах та радянських установах» (1921)⁶.

На XII з'їзді РКП(б) у 1923 році було офіційно затверджено курс на українізацію.⁷ Це призвело до видання декрету про заходи забезпечення рівноправності мов та допомогу розвитку української мови⁸. Зокрема, передбачалося введення викладання української мови у навчальних закладах, а також впровадження її, як обов'язкового предмета в неукраїнських школах.

Ця постанова була сприйнята позитивно українською інтелігенцією, яка бачила в цьому злагодженість з офіційною політикою. Крім того, українізація

¹ Журба М. А. Громадські об'єднання національних меншин в антиселянських акціях (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) / Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. 2001. Вип. 16. С. 114 - 115

² Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х- 30-х рр.: соціальний портрет та історична доля. К.: Дерево знання, 1992. С. 26 - 37

³ Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х- 30-х рр.: соціальний портрет та історична доля. К.: Дерево знання, 1992.. С. 35

⁴ Вермич Я. В. Вплив процесів українізації на стан української національної свідомості // Наукові записки ін.-ту політичних і етнонаціональних досліджень. Схід і Захід України: Проблеми єднання. К., 2001. С.175.

⁵ Там само. С.175.

⁶ Там само. С.С.175.

⁷ Там само. С. 177.

⁸ Горбач Н. Українізація: злет і трагедія (з досвіду ідейно-теоретичної боротьби на Радянській Україні у 20-х рр.) // Жовтень. 1989. №2. С.79.

передбачала підготовку українських національних кадрів, підтримку національної преси та мистецтва¹.

У 1920-х та на початку 1930-х років в Україні спостерігалися численні позитивні явища. Одним із найважливіших було початок ліквідації неписьменності. У 1920 році створено Надзвичайну комісію по боротьбі з неписьменністю², а в 1921 році Раднарком України ухвалив постанову про боротьбу з цим явищем, зобов'язуючи всіх громадян віком від шести до п'ятдесяти років вчитися читати й писати³.

Спеціальною постановою ВУЦВК і РНК УРСР в 1929 році оволодіння грамотою було визнано обов'язком громадянина перед державою⁴. В цей період відкрито доступ до освіти для дітей усіх верств населення, і освіта надавалася рідною мовою. Проведення українізації на Східній Україні окрім ознак, типових для проведення українізації в цілому, мало і певні специфічні особливості.

Ці особливості пояснювались найбільшою в Україні концентрацією службовців, зосереджених як в центральних установах, так і в установах місцевого підпорядкування, а також більшим, порівняно з іншими губерніями, відсотком росіян та євреїв серед службовців державних установ⁵.

Важливу роль у політичній системі України відігравали також громадські організації, в першу чергу ЛКСМУ та профспілки України⁶. За допомогою цих організацій партійна верхівка України здійснювала політичне та ідеологічне керівництво молоддю, робітниками та службовцями.

Це був час, коли ряд міст Східної України були важливими культурними центрами України, де активно формувалися та розвивалися культурно-мистецькі товариства. Їхня діяльність базувалася на різноманітних ідеологічних

---

¹ Там само. С. 80.

² Там само. С. 81.

³ Там само. С. 82.

⁴ Вермич Я. В. Вплив процесів українізації на стан української національної свідомості // Наукові записки ін.-ту політичних і етнонаціональних досліджень. Схід і Захід України: Проблеми єднання. К., 2001. С.178.

⁵ Вермич Я. В. Вплив процесів українізації на стан української національної свідомості // Наукові записки ін.-ту політичних і етнонаціональних досліджень. Схід і Захід України: Проблеми єднання. К., 2001. С. 182.

⁶ Там саме. С. 82.

основах, які відображали соціально-політичну ситуацію того часу. Більшість східних культурно-мистецьких товариств віддавали перевагу народному мистецтву та культурі, підтримуючи народну самодостатність та унікальність українського народу. Вони прагнули зберегти та розвивати народні традиції, фольклор, мистецтво та ремесла. У контексті поглиблення національно-культурного руху, багато товариств виступали за підтримку української мови, літератури, мистецтва та ідентичності. Вони активно пропагували український національний дух та підтримували національну самосвідомість.

Деякі з товариств висловлювали ідеї лібералізму та модернізму, прагнучи до розвитку сучасного мистецтва та культури. Вони виступали за інновації, експерименти в мистецтві та культурі, і вважали, що це сприятиме прогресу суспільства. Інші ж навпаки виступали з ідеями марксизму та соціалізму, акцентуючи увагу на проблемах соціальної справедливості та боротьби з соціальною нерівністю через культурні та мистецькі засоби. Все це показує пристосування культурно-мистецьких товариств до вимог епохи, щоб не втратити можливості до існування, однак вони всі сприяли розвитку культури, мистецтва та національної ідентичності України¹.

Культурно-мистецькі товариства на сході України у 20-30-х роках ХХ століття відігравали вирішальну роль у розвитку культурного життя регіону. Вони мали значний вплив на культурний, літературний, мистецький та соціальний простір, допомагаючи у формуванні ідентичності, підтримці талановитих митців та створенні сприятливого середовища для розвитку мистецтва та літератури².

Це були центри творчого самовираження митців у різних сферах, таких як література, живопис, музика та інші види мистецтва. Вони надавали митцям можливість взаємодіяти, навчатися один від одного та вдосконалювати свою майстерність. Товариства надавали можливості для виявлення та підтримки

---

¹ Цвілюк С. А. Український ренесанс ХХ ст.: Національно-культурні процеси в Україні доби революційно-демократичних змагань та комуністичної диктатури: Постімперський контекст. Одеса, 2006. С. 236.

² Культурно-мистецькі товариства: український досвід 20-30-х років ХХ століття / упоряд.: Г.М.Голуб, Т.М.Давидова, Л.Г.Левитас та ін. Київ: Основи, 1984. С. 206.

молодих обдарованих особистостей у сфері мистецтва та літератури. Це сприяло розвитку нового покоління митців та підвищенню рівня культурного розвитку регіону¹. Культурно-мистецькі товариства допомагали у створенні культурного середовища, де люди могли спілкуватися, обмінюватися ідеями, враженнями та творчими досягненнями. Це сприяло зближенню та взаєморозумінню в місцевій спільноті. А також, товариства організовували лекції, дискусії, майстер-класи та інші заходи, спрямовані на підвищення культурного рівня та освітній розвиток громадян. Це сприяло поширенню знань про мистецтво та літературу серед широкого загалу.

У 20-30-ті роки ХХ століття на Східній Україні діяло багато культурно-мистецьких товариств, які об'єднували різних творчих особистостей і мали значний вплив на розвиток української культури. Це був час Миколи Хвильового, Павла Тичини, Миколи Бажана, Леся Курбаса, Михайля Семенка², та інших.

Отже, товариства відігравали важливу роль у формуванні національної свідомості та культурної ідентичності українського народу. Вони базували свою діяльність на прагненні до культурної автономії, популяризації української літератури, мистецтва та традицій. Ідеологічні засади товариств часто відображали революційні та модерністські погляди, що відповідало духу тогочасного суспільства.

Організаційна структура товариств була гнучкою та децентралізованою, що дозволяло швидко адаптуватися до змінних політичних умов. Вони об'єднували митців, письменників, науковців і громадських діячів, що сприяло інтенсивному обміну ідеями та досвідом. Активна діяльність товариств включала проведення літературних вечорів, виставок, дискусій та видання періодичних видань, які стали важливими платформами для розвитку української культури.

---

¹ Там саме. С. 207.

² Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. К.: Видавничий дім «Академія», 2005. С. 100-344.

Однак, попри значні досягнення, діяльність товариств часто натрапляла на репресивну політику радянської влади, що зрештою призвело до їхнього занепаду в кінці 1930-х років. Незважаючи на це, вклад цих організацій у культурне життя України залишився значущим і вплинув на подальший розвиток національної культури та мистецтва.

2.5. Вплив культурно-мистецьких товариств на культурний розвиток та національну ідентичність

Культурно-мистецькі товариства в силу проведення культурно-просвітницької діяльності стали засобами культурного збагачення людини, формуванню її світогляду, естетичних поглядів тощо.

Культурно-мистецькі товариства 1920-х - 1930-их рр. відігравали важливу роль у формуванні культурної та національної ідентичності. У той час, коли Україна зазнавала політичної й культурної репресій з боку радянської влади, культурні товариства стали осередком збереження національної ідентичності та національної культури. Вони сприяли формуванню та розвитку української літератури, музики, живопису та інших видів мистецтва.

Такі об'єднання відігравали важливу роль у створенні і популяризації нових культурних течій та напрямків. Вони організовували виставки, концерти, літературні вечори та інші культурні заходи, на яких виступали творці з усієї України. Багато з цих творців потім стали відомими на увесь світ, а їх творчість стала символом української культури.

Крім того, культурні товариства були важливими центрами освіти та просвіти. Вони організовували курси з української мови та літератури, історії України, музики та інших культурних дисциплін. Це дозволило багатьом молодим людям отримати якісну освіту, а також зберегти свою національну ідентичність.

Відомим є факт, що одне з найвідоміших українських культурно-мистецьких товариств «Просвіта», що стала центром освіти, культури та книгодрукування. Саме вона в часи заборони російським урядом українських книг активно друкувала твори Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, О. Стороженка, та інших. Культурно-мистецька організація «Просвіта» діяла в сфері культурно-освітньої роботи. Західноукраїнська «Просвіта» в свій час була ініціатором та фінансовою подушкою створення Наукового товариства імені Шевченка.

З «Просвіти» в свій час відділились такі товариства як «Українське педагогічне товариство», «Сільський господар», перше українське політичне товариство «Народна Рада», ремісничого товариства «Зоря», фізкультурного «Сокіл». «Просвіта» ініціювала створення «Гігієнічного товариства» та «Товариства українських лікарів», як методів боротьби з знахарством та містичних забобонів, що призводили до смерті населення. Від Львівської «Просвіти» відділилось товариство «Союз українок». «Просвіта» стала найбільш масовою трибуною окультурення українського населення на всій території тогочасної України та навіть за її межами.

Культурно-мистецькі товариства були важливими центрами формування і розповсюдження української мови. Вони організовували мовні курси, видавали книги та періодичні видання, проводили лекції та інші заходи, що сприяли розширенню використання української мови в різних сферах життя. Крім того, товариства активно сприяли розвитку української літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва та інших галузей культури.

Важливо зазначити, що культурно-мистецькі товариства на території України у 20-30-ті роки ХХ століття були не лише культурними, але й політичними утвореннями. Багато з них мали національно-визвольну спрямованість і відіграли важливу роль у боротьбі за незалежність України. Вони сприяли формуванню національної свідомості та об'єднанню українців у боротьбі за свої права та свободи.

Завдання та функції товариств були також визначені з урахуванням політичного та соціально-економічного контексту того часу. У роки Нової економічної політики, коли в Україні була відносна свобода економічної діяльності та культурного життя, культурно-мистецькі товариства виконували завдання з популяризації української культури та мистецтва, збереження культурної спадщини, розвитку нових форм творчості.

З іншого боку, у 1930-ті роки, коли розпочалася індустріалізація та колективізація, влада зосередила свої зусилля на пропаганді комуністичної ідеології та відчуженні від національної культури. У таких умовах завдання та функції культурно-мистецьких товариств змінилися на підтримку ідей комунізму, на популяризацію творчості, яка відповідала офіційній ідеології.

Відомим фактом є існування в цей історичний період «Руського культурно-просвітницького об'єднання ім. А.В. Духновича», принципи якого розходились з думками та прагненнями українців та тими, що проповідувала вищезгадана просвіта, однак сприяла культурно-просвітницькій діяльності на Закарпатті. Вона включала в себе представників духовенства, вихованців духовних навчальних закладів, які робили спроби розв'язання національно-культурних питань, таких як боротьба за українську мову, культуру, історію.

Товариство «Молоде мистецтво», створене в цей час у Львові, об'єднало багатьох молодих митців, які прагнули створення нової, сучасної української культури. Тут працювали такі видатні митці, як Іван Кавалерідзе, Олег Ольжич, Роберт Лисенко та багато інших.

Схоже за напрямком об'єднання «Мистецтво» у Харкові, яке зосереджувалося на популяризації мистецтва та культури серед населення міста, проводячи різноманітні заходи та виставки. Особливу увагу приділялося розвитку народного мистецтва та фольклору¹.

З цього можна зробити висновок, що культурно-мистецькі товариства орієнтувались на задоволення потреб часу. Всі вони відігравали важливу роль у

---

¹ Історія української культури: у п'яти томах. Т. 5. Українська культура XX – початку XXI століть. Кн. 4. Проблеми функціонування, збереження і розвитку культури в Україні / гол. ред. М.Г.Жулинський. Київ: «Наукова думка», 2013. 944 с

розвитку української культури та мистецтва у 1920-ті – 1930-ті роки ХХ століття, здійснюючи різноманітні заходи та ініціативи, сприяючи популяризації української культури, підтримці молодих талантів, створенню нових напрямків у мистецтві та літературі, організовуючи виставки, концерти, лекції та інші культурні заходи. Багато з цих товариств вижили навіть після приходу до влади радянських комуністів, хоча їх діяльність була сильно обмежена та контрольована владою. Незважаючи на це, діяльність цих товариств залишила значний слід в історії України та сприяла збереженню та розвитку української культури та мистецтва.

ВИСНОВКИ

Сучасна історія нашої держави показала нам важливість дослідження минулого нашого народу, розуміння ролі, яку відіграли ті чи інші особистості в боротьбі за національну ідентичність української нації.

Сьогодні постала проблема розвитку досліджень культурно-історичних процесів минулого, а саме правдивого бачення тих чи інших процесів, які відбувались в нашій державі протягом багатьох століть. Проблемою залишається наявність великої кількості наукових розвідок, написаних в радянський період, які, в силу тих догматичних методологічних традицій, що панували у вітчизняній науці, важко назвати об'єктивними. Єдиною перевагою таких джерел є наявність в них фактичного матеріалу, що може слугувати джерелом майбутніх досліджень.

Проблемою залишається те, що в радянський період та довгий час після отримання Україною незалежності, дослідження даної теми, як в вітчизняних так і зарубіжних наукових колах, досліджувалось частково, тобто вивчались тільки окремі аспекти проблеми. Це показало відсутність цілісних ґрунтовних досліджень періоду 1920-х – 1930-х років, на противагу яких є велика кількість псевдо правдивих публікацій радянських партійних та державних діячів, де частково зачіпались проблеми присутності участі інтелігенції в українських культурних процесах. Оскільки саме інтелігенція свого часу стали не просто засновниками певних об'єднань, угруповувань політичного чи культурного напрямку, але і осередком боротьби за національну самоідентичність нашого народу.

Досліджуваний нами період 1920-х – 1930-х років в історії української літератури, на нашу думку, був одним з найбільш сприятливих для розвитку української національної думки. Культурні процеси в Україні в період 1920-х років розгорталися на тлі кардинальних суспільно-політичних змін. У цей період культурно-мистецькі товариства активно сприяли формуванню національної ідентичності, використовуючи нові можливості для розвитку

української мови, літератури, театру, образотворчого мистецтва. Однак політична нестабільність, війна і подальше входження України до складу СРСР у 1921 році суттєво змінили вектор культурного життя.

На початку 1920-х років, в умовах політики українізації, що стала частиною більш широкої радянської стратегії коренізації, українські культурно-мистецькі товариства знайшли нові можливості для розвитку. Попри те, що реальна політична влада в Україні залишалася в руках російських комуністів, поступова підтримка української культури сприяла зростанню національної свідомості серед інтелігенції та широких верств населення.

У цей період активно діяли такі організації, як ВАПЛІТЕ, «Гарт», та інші, що відігравали важливу роль у формуванні культурної та національної ідентичності. У той час, коли Україна зазнавала політичних та культурних репресій з боку радянської влади, культурні товариства стали осередком збереження національної ідентичності та національної культури. Вони сприяли формуванню та розвитку української літератури, музики, живопису та інших видів мистецтва. Такі об'єднання відігравали важливу роль у створенні і популяризації нових культурних течій та напрямків, стали центрами освіти та просвіти, що дозволило багатьом молодим людям отримати якісну освіту, а також зберегти свою національну ідентичність.

Варто зауважити, що в ході дослідження нам вдалося з'ясувати неоднорідність розвитку культурно-мистецьких товариств на території тогочасної України. Розвиток Західної та Східної України впродовж багатьох століть в силу роз'єднаності земель між різними панівними державами відбувався по-різному.

Культура Західної України формувалась під виразним началом сильного почуття національної самосвідомості, розуміння пригноблення народу, через що західноукраїнська інтелігенція була більш згуртована і чіткіше формулювала свої політичні цілі ніж східна. Через більш зважену політику австро-угорського уряду, тут почався рух інтелектуальної еліти, яка намагалась боротись в умовах консолідації української нації.

Після 1919 р. в силу політичних причин тут почався ряд політичних моментів, що призвело до початку тоталітарної доби, що уявлялася гомогенною. Це був час коли інакомислення знищувалось докорінно, час винищення інтелектуальної еліти, девальвація наукових знань, насадження аморалізму. Західноукраїнські землі розділились, що призвело до того, що навіть тут розвиток культурного та соціального напрямків відрізнялась. Земля, що опинились під владою Польщі були під політикою пацифікації, наслідком якої стали вбивства, арешти, спалювання сіл, нищення всіх осередків українського життя. Однак навіть тут, на відміну від Східної радянської України, український рух мав право на існування.

1920—30-ті рр. стали знаком двофрагментності української політичної культури. На західних землях посилювалися настрої антипольськості, крайнього радикалізму, що призвело до скупчення інтелігенції. Новостворювані культурно-мистецькі товариства на Західній Україні об'єднували людей, зацікавлених у розвитку української культури та мистецтва. Їх діяльність була спрямована на відродження національної культури, її збереження та популяризацію серед населення регіону. Такі об'єднання не існували відокремлено від інших соціальних структур, їх діяльність взаємодіяла з різними аспектами культурного та політичного життя того періоду. Діяльність товариств спрямовувалася на відродження національної культури, її збереження та популяризацію серед населення регіону.

Територія Східної України в цей час перебувала під владою СРСР, що означало тільки одне – повне цензурування всього, що не було вигідне тогочасній владі. Незважаючи на це, у 1920-ті роки спостерігався значний розвиток української культури, завдяки широкому поширенню україномовної освіти та підтримці з боку держави, особливо після введення політики українізації в 1923 році. Еміграційний відтік кадрів призвів до появи нових талантів, які збагатили культурний пласт регіону.

Культурно-мистецькі товариства на сході України у 20-30-х роках ХХ століття відігравали вирішальну роль у розвитку культурного життя регіону.

Вони мали значний вплив на культурний, літературний, мистецький та соціальний простір, допомагаючи у формуванні ідентичності, підтримці талановитих митців та створенні сприятливого середовища для розвитку мистецтва та літератури.

Це були центри творчого самовираження митців у різних сферах, таких як література, живопис, музика та інші види мистецтва. Вони надавали митцям можливість взаємодіяти, навчатися один від одного та вдосконалювати свою майстерність. Товариства надавали можливості для виявлення та підтримки молодих обдарованих особистостей у сфері мистецтва та літератури. Це сприяло розвитку нового покоління митців та підвищенню рівня культурного розвитку регіону.

Культурно-мистецькі товариства допомагали у створенні культурного середовища, де люди могли спілкуватися, обмінюватися ідеями, враженнями та творчими досягненнями. Це сприяло зближенню та взаєморозумінню в місцевій спільноті. А також, товариства організовували лекції, дискусії, майстер-класи та інші заходи, спрямовані на підвищення культурного рівня та освітній розвиток громадян. Це сприяло поширенню знань про мистецтво та літературу серед широкого загалу.

Незважаючи на територіальну роздільність та різні умови розвитку, культурно-мистецькі товариства на території Західної та Східної України відігравали важливу роль у формуванні національної свідомості та культурної ідентичності українського народу. Їх організаційна структура була гнучкою та децентралізованою, що дозволяло швидко адаптуватися до змінних політичних умов.

Культурно-просвітницька діяльність цих об'єднань зробила неоціненний внесок у культурне життя України. Скупчення мистецької еліти в таких об'єднаннях зробило їх не просто каталізатором мистецьких змін, але і сприяло проведенню просвітницької роботи серед населення та пробудження національної свідомості нації. Це стало основою майбутніх політичних змін, того, що так боялись та століттями пригноблювали чужепануючі нації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 14.
2. Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3-8
3. Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 40
4. Державний архів Львівської області. Ф. 301. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 24 - 45
5. Літературні угруповання першої половини 20-го століття / Катерина Лепська, 2016. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VF58pszwMQc> (дата звернення 27.02.2025)
6. Микитенко І. За гегемонію пролетарської літератури: Доп. на пленумі Ради ВУСПП. 21/V.1930. Х.: Укр. робітник, 1930. 92 с.
7. Скрипник М. Підсумки «літературної дискусії» // Останні партійні документи з національної політики КП(б)У. Київ. 1927. С.70-101.
8. Скрипник В. Статті й промови. Том 1. Пролетарська революція на Україні. Харків: Пролетар, 1930. 464 с.
9. Луцький О. Остап Луцький і сучасники. Листи до О. Кобилянської й І. Франка та інші забуті сторінки. Нью-Йорк – Торонто: Видання української вільної академії наук у США, 1994. 206 с.
10. Луцький О. Молода Муза. Остап Луцький і сучасники: Листи до О. Кобилянської й І. Франка та інші забуті сторінки. Нью-Йорк-Торонто, 1994. 427 с.
11. Трагедія української культури у період сталінізму. URL: https://studopedia.com.ua/1_51011_tragediya-ukrainskoi-kulturi-u-period-stalinizmu.html (дата звернення: 01.03.2025)
12. Український інститут Національної Пам'яті. Розвиток освіти і науки під час Української революції 1917–1921 років. URL: <http://www.uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/rozvytok-osvity-i-nauky-pid-chas-ukrayinskoyi-revoluciyi-1917-1921-rokiv> (дата звернення: 27.02.2025)
13. Хвильовий М. Твори: У 2 т. Т.2. Київ: Дніпро, 1990. 926 с.

- 14.Центральний державний історичний архів України. Львів. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 5–9. Хвильовий М. Твори: У 2 т. Т.2. Київ: Дніпро, 1990. 926 с.
- 15.Що зробив убитий чекістом у Сандармоху українець Лесь Курбас для світового театру. // Інтерв'ю В. Ткач. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/29790030.html> (дата звернення 08.03.2025)
- 16.Бачинський Д. Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х - поч. 30-х рр.: історіографія питання // УІЖ. Київ 2007. С. 309 – 323.
- 17.Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.). Київ, 1999. 448 с.
- 18.Агеєва В. Марсіани на Хрещатику. Літературний Київ початку ХХ століття. Київ: Віхола, 2023 408 с.
- 19.Безгін О. Держава і театр. Деякі аспекти формування системи управління театральною справою в другій половині 20-х–середині 30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мист-ства : 17.00.01. Київ, 1994. 24 с.
- 20.Будник А. Українська театральна афіша 1920–1930-х рр.: від еkleктики до конструктивізму // Мистецтвознавчі записки. 2015. №27. С. 308 – 318.
- 21.Вермич Я. Вплив процесів українізації на стан української національної свідомості // Наукові записки ін.-ту політичних і етнонаціональних досліджень. Схід і Захід України: Проблеми єднання. Київ, 2001. С.175 – 184.
- 22.Висоцький О. Історія української культури: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: НМетАУ. 2009. 130 с.
- 23.Горбач Н. Українізація: злет і трагедія (з досвіду ідейно-теоретичної боротьби на Радянській Україні у 20-х рр.) // Жовтень. 1989. №2. С.78-79.
- 24.Граб О. Національна константа творчих пошуків поетів- «молодомузівців» // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 13. 2008. С.11-22. URL: https://rshu.edu.ua/images/nauka/ukr_kult_min_such_rozv_nm_vip13.pdf (дата звернення 10.03.2025).

- 25.Грабович Г. Екзорцизм українського модернізму // До історії української літератури. Київ: Критика, 2003. 604 с.
- 26.Гринько Г. Господарські основи радянського культурного будівництва. Харків, 1921. 441 с.
- 27.Грицковян Я. До питання про «Молоду Музу» // Варшавські українознавчі записки. Варшава. 1989. Ч.1. С. 21-23
- 28.Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів, 1997. 426 с.
- 29.Гуфельд В. Іван Франко і модерністи // Літературна критика. Київ: Держлітвидав, 1940. №10. С. 3-31.
- 30.Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні. Київ: Либідь, 1991. 342 с.
- 31.Демська-Будзуляк Л. Досвід і риторика смерті у творчості молодомузівців // Слово і Час. № 1. 2008. С. 25–31
- 32.Демченко М. Поширення марксизму першими соціал-демократичними гуртками і групами Києва // Український історичний журнал 5. 1983. С. 53-63.
- 33.Дзюба О. Історія української культури: У 5 томах. Том 3. Київ, 2003. 1245 с.
- 34.Дослідження культурних репресій в Україні 1920-30-х років. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/> (дата звернення: 11.03.2025).
- 35.Журба Г. Від «Української хати» до «Музагету» // Україна. № 47. 1990. С. 135–137.
- 36.Журба М. Громадські об'єднання національних меншин в антиселянських акціях (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. 2001. Вип. 16. С. 114–120
- 37.Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ: Факт, 2001. 160 с.
- 38.Зеров М. До джерел: Літературно-критичні статті. Київ: Слово,1926. 132 с.

- 39.Іздепська-Новіцька М. «Просвітницька діяльність хорових гуртків у Західному Поділлі в 20–30-х роках ХХ століття» // Редакційна колегія. 2005. 90с.
- 40.Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи». Львів, 1997. 132 с.
- 41.Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи»: [монографія]. Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, Львів: обл. наук.-метод. ін-т освіти. Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1995. 318 с.
- 42.Ільницький М. Краси свічадо. Розсипані перли: Поети «Молодої Музи». Київ: Дніпро, 1991. С. 5-17
- 43.Історія України в особах, подіях, датах: Навч. посібник / За ред. І. М. Жука. Київ: Видавничий дім «Академія», 2005. 500 с.
- 44.Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. Київ: Либідь, 2002. 656 с.
- 45.Історія української культури: у п'яти томах. Т. 5. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. Кн. 4. Проблеми функціонування, збереження і розвитку культури в Україні / гол. ред. М.Г.Жулинський. Київ: Наукова думка, 2013. 944 с.
- 46.Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.1: Перша половина ХХ ст.: Підручник / За ред. В.Г. Дончика. Київ: Либідь, 1998. 461 с.
- 47.Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х- 30-х рр.: соціальний портрет та історична доля. Київ: Дерево знання, 1992. С. 26 - 37
- 48.Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 1930-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ: Глобус, Вік; Едмонтон: Канад. Ін-т Укр. Студій Альбертського Ун-ту, 1992. 176 с
- 49.Коваленко Б. Українська пролетарська література. Київ, 1929. 48 с.
- 50.Ковалів Ю. Біла студія / авт.-уклад. В: Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія. У 2 т. Київ : Академія, 2007. Т. 1: А–Л. с. 135.
- 51.Ковалів Ю. Музагет. Випуск: Дзюба, І., Жуковський, А., Железняк, М. та ін. (ред.). Енциклопедія сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних

- досліджень НАН України. Т. 22. 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-69841>
(дата звернення 09.03.2025)
52. Козаченко А. Українська культура, її минувщина і сучасність. Х.: Пролетар, 1931. 167 с.
53. Культурно-мистецькі товариства та організації України в 1917-1930 рр.: Довідник / Укл.: В.Є.Булах, М.С.Головко, О.І.Іваненко та ін. Київ: Наукова думка, 1992. 818 с.
54. Культурно-мистецькі товариства: український досвід 20-30-х років ХХ століття / упоряд.: Г. М. Голуб, Т. М. Давидова, Л. Г. Левитас та ін. Київ: Основи, 1984. С. 200-206.
55. Кульчицький С. Україна між двома війнам (1921-1939). Київ: Наукова думка, 1999. 336 с.
56. Лавріненко Ю. На шляхах синтезу клярнетизму. Нью-Йорк: Сучасність, 1977. 64 с.
57. Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917 – 1927). Т.1. Організаційні та ідеологічні шляхи української радянської літератури. Х.: Держвидав України. 2 вид. доп. та переробл., 1930. 756с.
58. Лопухов О. М. Спілка художників України // Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан. Київ, 1983. 568 с.
59. Лучук В. Повернення навіки. Молода Муза: Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ століття. Київ: Молодь, 1989. 237 с.
60. Матусяк А. Сесійний дискурс письменників «Молодої музи» // Слово і Час. 2008. № 6. С. 35–50.
61. Молодняк. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т.2. / Авт.-уклад. ю. І. Ковалів. К: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
62. На фронті культури. Київ, 1935. 262 с.
63. Наєнко М. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література. Київ, 2000. 312 с.

- 64.Новохатько Л. Проблеми соціально-економічного і культурного розвитку України в контексті національної політики (20 - 30-ті рр. ХХ ст.). Київ: Наукова думка, 1998. 320 с.
- 65.Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1997. 447 с.
- 66.Панфілова Т. Культурно–освітні та молодіжно–спортивні товариства й організації Західної України (20–30-і роки ХХ століття). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. 33с.
- 67.Пасіцька О. Культурно-освітня діяльність українських робітничих організацій Галичини в 1920–1930-х роках. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. Вип. 23. С. 475-484.
- 68.Плитус О. Історіографія дослідження ролі товариства «Рідна школа» у становленні бібліотечної справи Галичини кінця ХІХ–першої третини ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2011. 155 с.
- 69.Поліщук Я. Буковинці в «Музагеті» // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Вип. 394–398. 2008. С. 280–285.
- 70.Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
- 71.Рибчинська З. Творчість Дмитра Загула: шукання на грані // Українське літературознавство. 2012. Вип. 75. С. 211–231.
- 72.Ріпко О. У пошуках страченого минулого: Ретроспектива мистецької культури Львова ХХ ст. Львів: Каменяр, 1996. 286 с.
- 73.Романенчук Б. Модернізм і модерністи. Київ: Філадельфія, 1960. №2. С. 13-23.
- 74.Сушинська І. Культурно-освітня діяльність товариства «Просвіта» у Галичині (1868-1914 рр.): дипломна робота. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича. 2023. 114 с.
- 75.Тичініна А. Мультимитець у «Музагеті»: інтермедіальна домінанта творчості Михайла Жука. // Питання літературознавства. № 108. 2023. с. 28–48.URL: <https://doi:10.31861/pytlit2023.108.028> (дата звернення 10.03.2025)

- 76.Тичініна А. Поет «загубленого п'ятиріччя»: Дмитро Загул як учасник модерністського угруповання «Музагет» // Вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Питання літературознавства. 2024. № 109. С.173-203
- 77.Томашук Н., Чернець Л. Шлях поета // Загул Д. Вибране. Київ : Радянський письменник, 1961. С.3–53.
- 78.Українська література 20-30 рр. XX ст. Огляд / Наталія Борисенко. 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-1aZ0-rIXzI> (дата звернення 11.03.2025)
- 79.Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. Бажан. Київ: Голов. ред. УРЕ. Т. 9: Поплужне -Салуїн. Київ, 1983. С. 144.
- 80.Федотова О. Театральне мистецтво Радянської України в контексті комуністичної ідеології (1919–1930-ті рр.). *Modern culture studies and art history: an experience of Ukraine and EU: Collective monograph*. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. С. 477–492
- 81.Цвілюк С. Український ренесанс XX ст.: Національно-культурні процеси в Україні доби революційно-демократичних змагань та комуністичної диктатури: Постімперський контекст. Одеса, 2006. 623 с.
- 82.Шаповал Ю. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ: Наук. думка, 1993. 351 с.
- 83.Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. Київ, 1993. 427с.
- 84.Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. // Українська літературна дискусія 1920-х років. Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ: НікаЦентр, 2015. 384 с.
- 85.Applebaum A. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. New York: Doubleday, 2017. 464 p.
- 86.Clark K. *The Soviet novel: history as ritual*. Indiana University Press. 2000. 300 p.
- 87.Dobrenko E. *Political economy of socialist realism*. Yale University Press. 2007. 386 p.

88. James E. Mace. *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*. Harvard Series in Ukrainian Studies, Cambridge 1983. 344 p.
89. Myroslav S. *Modernists, Marxists and the Nation: The Ukrainian Literary Discussion of the 1920s*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. 1992. 265 p.
90. Richard S. *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. Oxford University Press. 1991. 255 p.
91. Szporluk R. *Russia, Ukraine, and the breakup of the Soviet Union*. Hoover Press, 2020. 478 p.
92. Snyder T. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York: Basic Books. 2010. 524 p.
93. Terry Martin: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Cornell University Press. 2018. 496 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Читальні товариства «Просвіта» у Львові

Додаток 2.

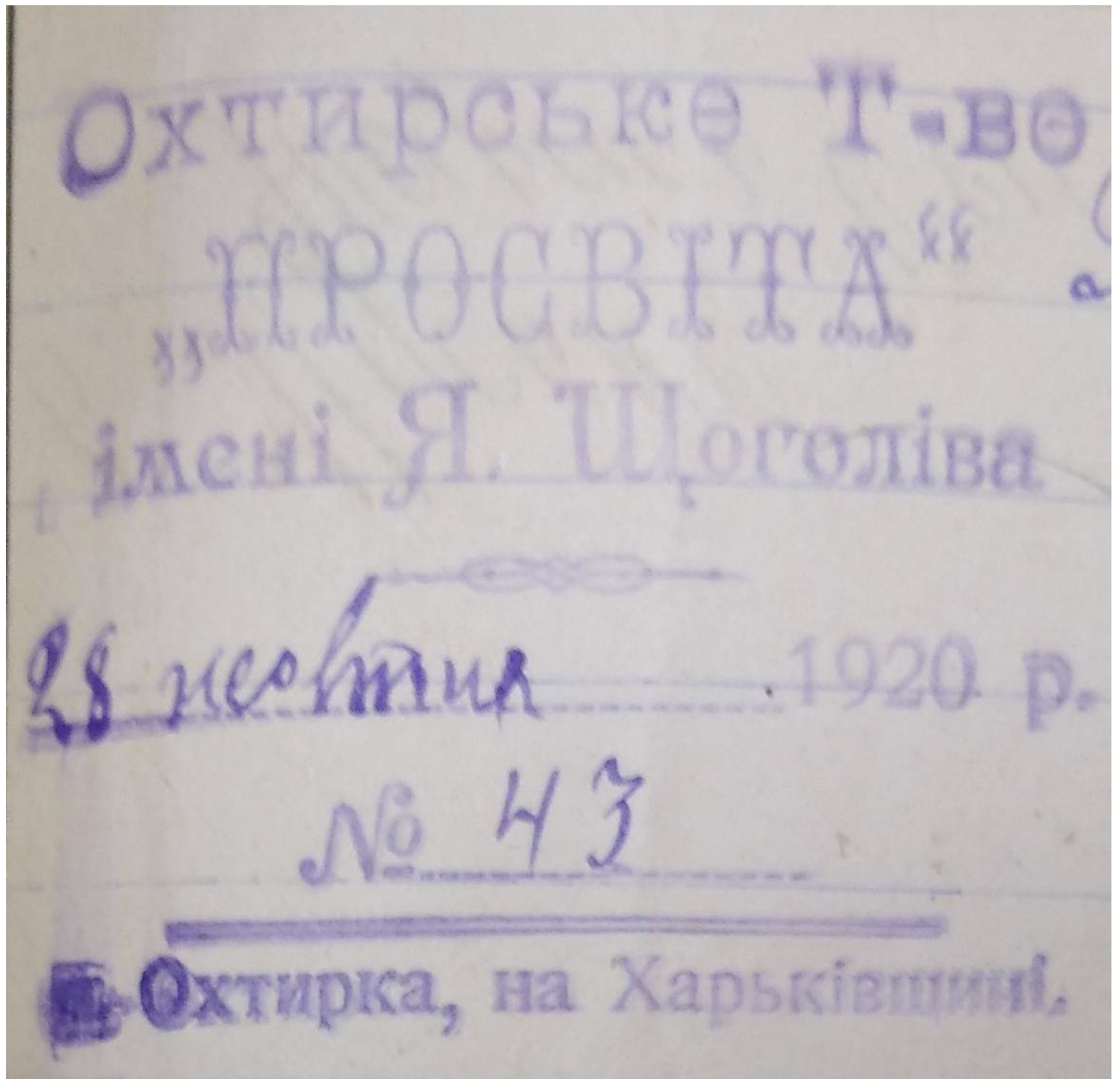

Члени товариства «Просвіта» 1927 рік

Додаток 3.

**Читальня «Просвіти» у с. Колбасівчі Рудківського п-ту Львівського в-ва,
1930-ті рр.**

Штамп Охтирського товариства «Просвіта» ім. Я. Щоголіва. З оригіналу.
Жовтень 1920 р.

Додаток 5.

Товариство «Луг» на Галичині

МУЗАГЕТ

МІСЯШНИК ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА.

СІЧЕНЬ — ЛЮТИЙ — БЕРЕЗЕНЬ.

1—3

*Литбалу Аугрину
на замовлення видавництва
1939 року
14/II. 1939.*

МСТМХІХ

КНІВ

Місяшник літературного товариства «Музагет»

**ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ
АЛЬМАНАХ
КНИЖКА
ЩЕРША**

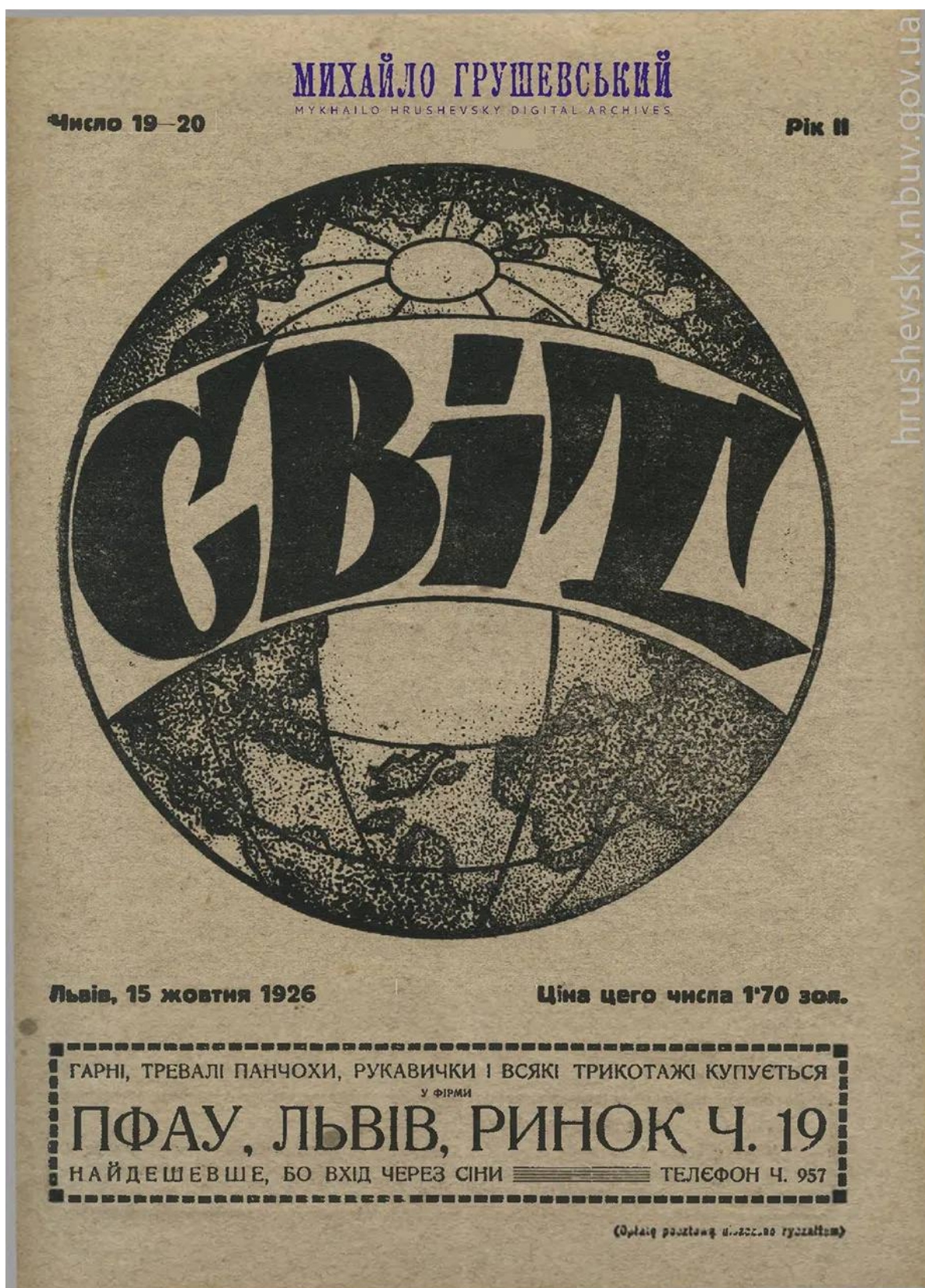
Літературний альманах мистецького товариства «Біла студія»

Обкладинка українського журналу. Львів, 1930 р.

Сторінка журналу «Плужанин», 1927 рік

Сторінка журналу «Світ», який стверджував, що «Молода муза «репрезентує» відомий в інших народів напрямок декадентський, символістичний, модерністичний, естетичний.

Додаток 11.

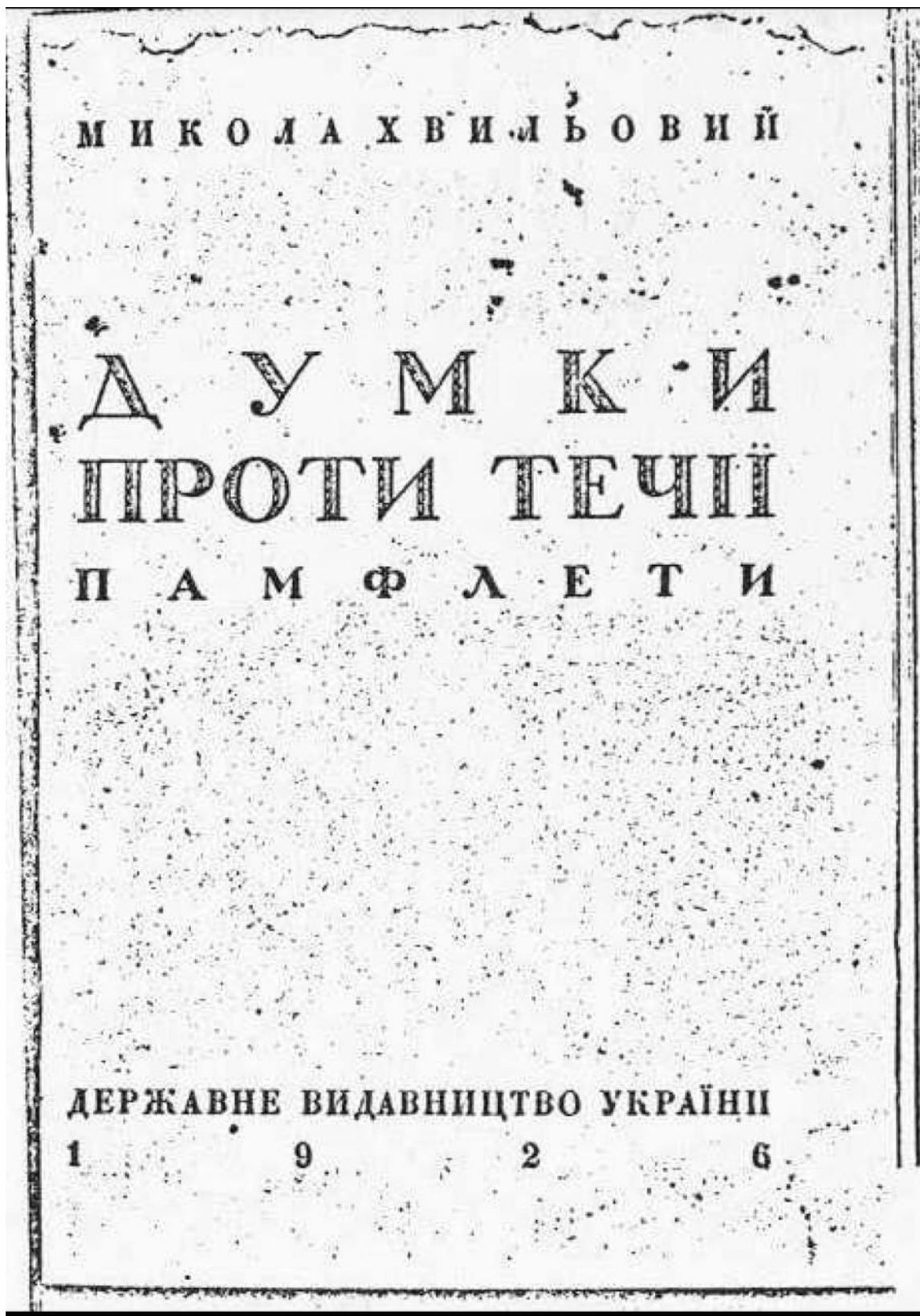
Зліва направо:

1^й ряд: М. Рильський, Ю. Митченко, М. Уманович, М. Богаченко,
Михайлов, М. Везенькович, Корсунський

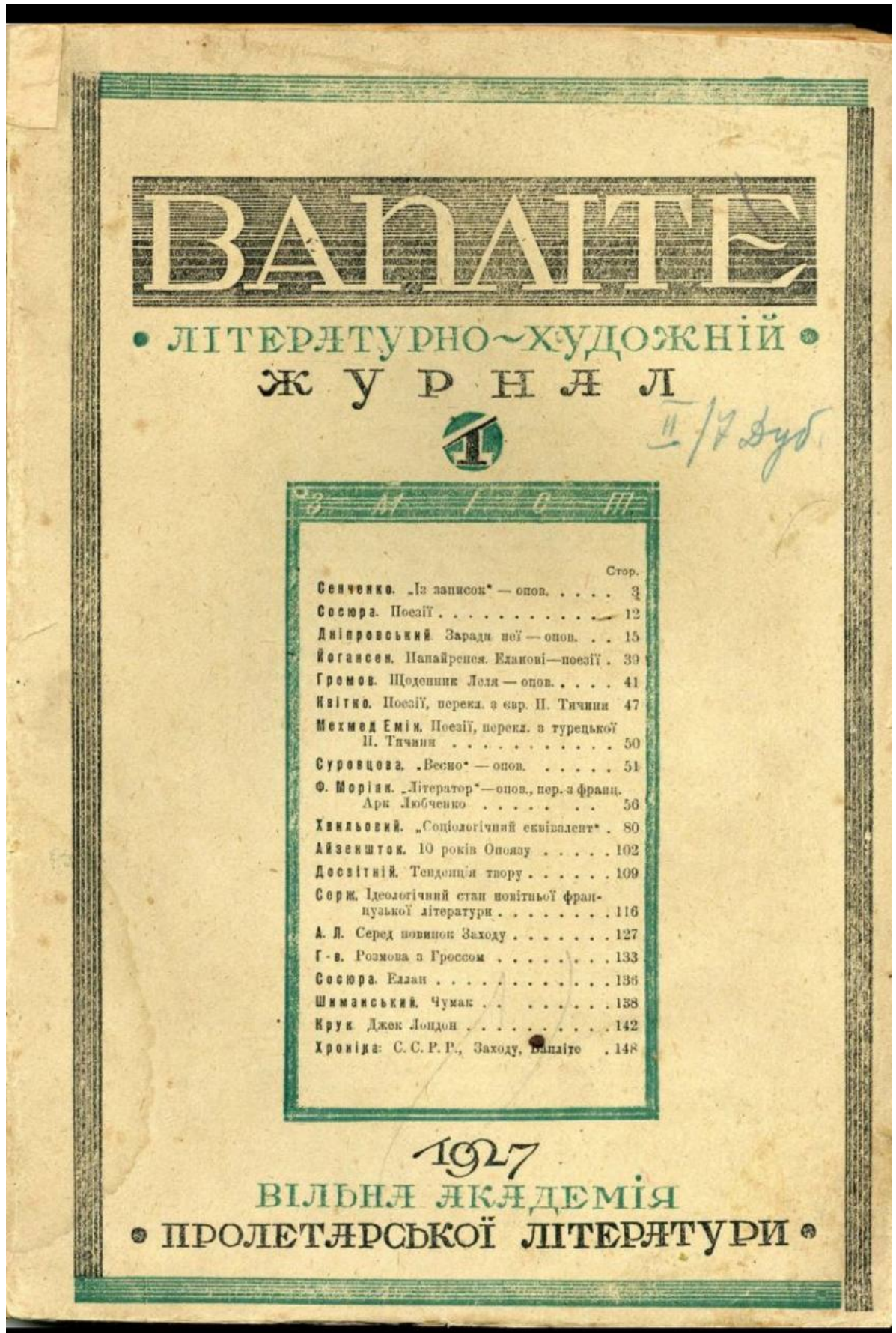
2^й ряд: ^{І. Радоміський} Н. Романович, М. Митляревський, В. Бламберг,
С. Пилипенко, П. Шинка, П. Філюкович, А. Хуторян

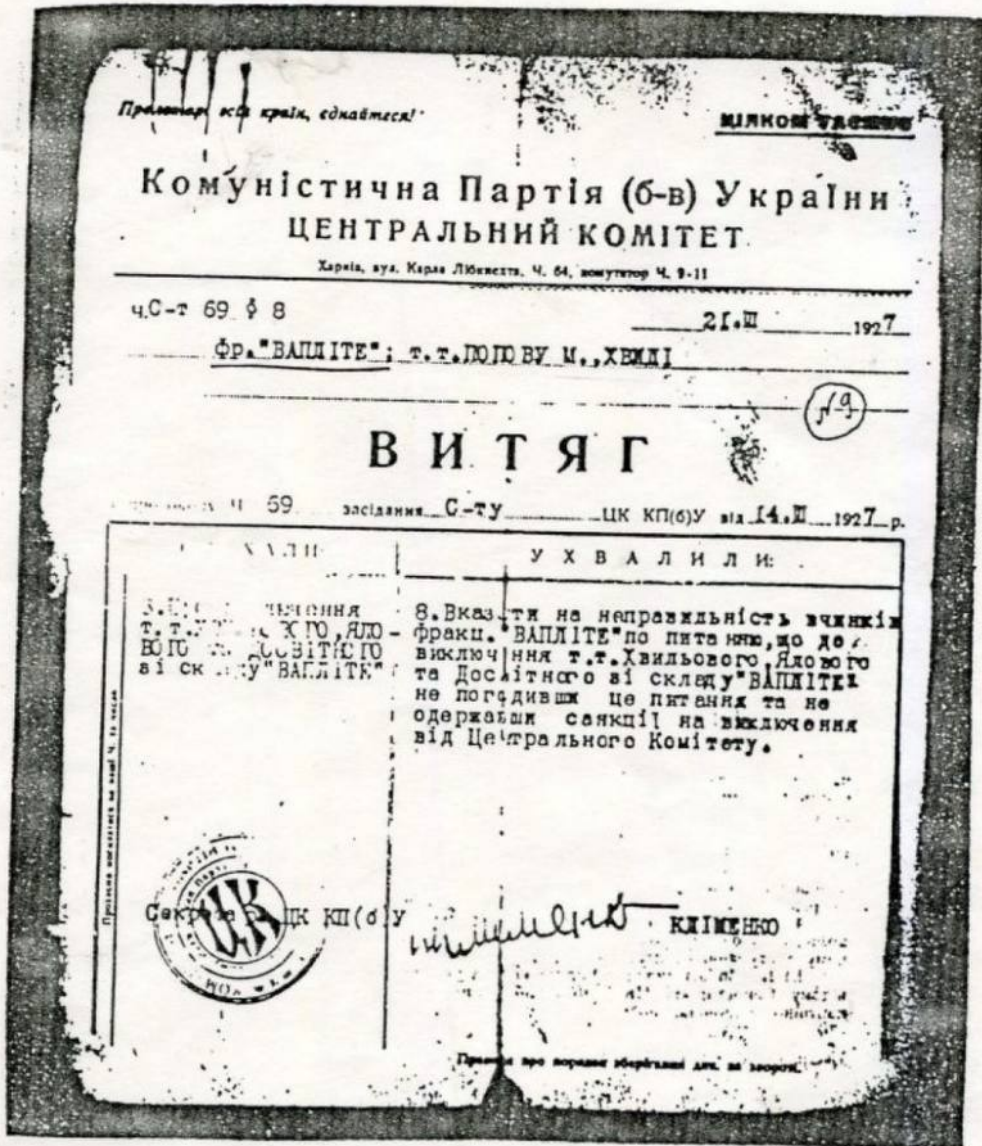
3^й ряд: А. Залуч, Л. Зеров, Л. Драй-Хмара, Т. Косинка,
В. Сосюра, М. Османюк, В. Коржак, М. Івченко,
Б. Якубавич

Зустріч харківських і київських митців (Київ 1923 р.). ВАПЛІТЕ

Титульна сторінка збірника памфлетів
М. Хвильового «Думки проти течії». ВАПЛІТЕ

Таємний лист секретаря ЦК КП(б)У Кліменка у справі виключення з ВАПЛІТЕ М. Хвильового, О. Досвітнього і М. Ялового.

Таємний лист секретаріату ЦК КП(б) у фракції ВАПЛІТЕ з приводу виключення з її складу Миколи Хвильового, Олеса Досвітнього, Миколи Ялового. 21 березня 1927 р.

Додаток 15.

Обеліск на честь Жовтневої революції. Київ, 1919 р.

Додаток 16.

Колгоспники читають газету. Полтавщина, 1937 р.

Додаток 17.

Збирання книжок для сільської бібліотеки. 1935 р.

Додаток 18.

Фізкультурні заняття в школі. 1937 р.

РЕЗЮМЕ

Еткало Я. А. Культурно-мистецькі товариства України 20-30-ті роки ХХ століття – На правах рукопису.

У роботі проаналізовано явище культурно-мистецьких товариств України 20-30-х років ХХ століття, що є важливим кроком до розуміння процесів національного, культурного та суспільного розвитку. Цей період охоплює добу українізації, масштабні соціально-політичні трансформації, а також хвилю культурного піднесення, яке змінило не лише мистецький ландшафт України, а й загалом вплинуло на становлення української національної ідентичності. Численні регіональні культурно-мистецькі організації в різних куточках України, виконували ключову роль у популяризації української мови, літератури, мистецтва, театру, музики та освітньої діяльності. Вони ставали майданчиками для творчого самовираження, взаємодії інтелігенції та формування національної свідомості.

В дослідженні визначено основні напрямки та специфіки діяльності товариств Західної та Східної України, а також досліджено умови та основні тенденції їх розвитку та існування.

Ключові слова: культурно-мистецькі товариства, українізація, мова, мистецтво, освіта.

RESUME

Etkalo J. A. Cultural and artistic societies of Ukraine in the 20s-30s of the 20th century. – As a manuscript.

The work analyzes the phenomenon of cultural and artistic societies in Ukraine in the 1920s and 1930s, which is an important step towards understanding the processes of national, cultural, and social development. This period encompasses the era of Ukrainization, large-scale socio-political transformations, as well as a wave of cultural upsurge that changed not only the artistic landscape of Ukraine, but also generally influenced the formation of Ukrainian national identity. Numerous regional cultural and artistic organizations in different parts of Ukraine played a key role in popularizing the Ukrainian language, literature, art, theater, music, and educational activities. They became platforms for creative expression, interaction of the intelligentsia, and the formation of national consciousness.

The study identifies the main directions and specifics of the societies of Western and Eastern Ukraine, and also examines the conditions and main trends of their development and growth.

Keywords: cultural and artistic societies, Ukrainization, language, art, education.